HÖGSKOLAN
I GÄVLE

AKADEMIN FÖR TEKNIK OCH MILJÖ
Avdelningen för industriell utveckling, IT och samhällsbyggnad

Vattendomar i Sverige

Arkivering och tillgänglighet

Linn Ljunggren

2016

Examensarbete, Grundnivå (kandidatexamen), 15 hp
Lantmäteriteknik
Lantmätarprogrammet, ekonomisk/juridisk inriktning

Handledare: Rolf Jonsson
Examinator: Marina Edlund

Förord

Detta examensarbete utgör det sista momentet i min utbildning inom Lantmätarprogrammet ekonomisk och juridisk inriktning vid akademin för teknik och miljö på Högskolan i Gävle. Arbetet har utförts under vårterminen 2016 och omfattar en kandidatuppsats om 15 högskolepoäng. Idén till studien kommer från Mikael Perérs på Bergvik Skog. Stort tack till alla som bistått mig under arbetets gång. Mikael Perérs och Sture Björk och Bergvik Skog som gjorde examensarbetet möjligt samt Gustav Mark, jurist på Lantmäteriet, som vidarebefordrade enkäten. Vidare vill jag tacka alla som tagit sig tid att medverka i intervjuer och besvarat enkäten - era bidrag har haft stor betydelse för examensarbetet, utan er hade det inte varit möjligt att genomföra det.

Gävle 1 juni 2016
Linn Ljunggren

Sammanfattning

För att utöva en vattenverksamhet krävs i princip alltid ett tillstånd. Dessa tillstånd har beroende på prövningsmyndighet och gällande lagstiftning haft olika benämningar, bland annat utlåtande, tillståndsbeslut och vattendom. Syftet med studien är att beskriva hur vattendomar arkiveras och är tillgängliga för att kunna hanteras vid fastighetsbildning. Detta då det i dag inte finns någon liknande sammanställning.

Metoderna som tillämpats i studien avser en kvalitativ undersökning som har utförts i form av intervjuer med myndigheter som håller arkiv med tillstånd för vattenverksamheter samt sakkunniga från andra aktörer, en enkät riktad till förrättningslantmätare med erfarenhet av vattendomar och juridisk metod. Den juridiska metoden syftade till att ge en bild av rättsläget och dess förändring avseende vattenverksamhet samt erhålla en djupare förståelse för vilka typer av tillstånd som meddelats historiskt. Avsikten med intervjuundersökningen var att klargöra vilka myndigheter som är arkivmyndigheter i dag samt vad de förvarar i sina arkiv och hur handlingarna är sökbara. Detta kompletterades med en enkät riktad till förrättningslantmätare för att erhålla en bild av hur vattendomar hanteras i fastighetsbildning.

Resultaten av studien visar att vattenrätten har reglerats i ett flertal lagstiftningar genom åren, de första redan under medeltiden och senaste förändringen var när miljöbalken inrättades. Vidare visar resultaten hur komplex situationen är på grund av antalet arkivmyndigheter och historiska förändringar vad gäller tillståndsprövningen och de myndigheter som utfört den. Tillstånd till vattenverksamhet har historiskt sett meddelats genom förrättningar, domstolsdomar eller andra myndighetsbeslut och dessa finns förvarade i olika arkiv beroende på när i tiden tillstånden utfärdades och vilken typ av verksamhet de gäller. Slutsatserna utifrån resultaten är att det i dag inte finns något tydligt tillvägagångssätt för att söka information om vattendomar. Tillgängligheten varierar beroende på var tillståndet är arkiverat samt vilket typ av tillstånd det gäller. Inga tillstånd är per definition otillgängliga, däremot kan det vara väldigt svårt att spåra somliga.

Nyckelord: Arkivering, tillgänglighet, tillstånd, vattendom, vattenverksamhet

Abstract

To exert a water enterprise, an official permission almost always is required. Depending on the authority which issued the permit and the legislation under which it was announced, these permits had different names. For instance, verdict, permit order and water rights court ruling. The purpose of the study is to describe how water rights court rulings are archived and how they are available to be handled in connection with property formation.

The methods applied in the study concerns a qualitative research carried out in the form of interviews with authorities keeping archives of water rights as well as experts from other organizations, a survey directed to cadastral surveyors and a legal method. The legal method was to provide a picture of the legal situation and its change related to water enterprise and obtains a deeper understanding of the types of permits issued historically. The purpose of the interview study was to clarify which authorities keep archives, what they keep in their archives and how documents are searchable. This was supplemented with the survey to obtain picture of how water rights are handled in property formation. No such compilation has previously been made.

The results of the study shows that water rights have been regulated in several laws over the years, initially in the Middle Ages and the latest change took place when the Swedish Environmental Code was established. Furthermore, the result indicates how complex the situation is due to the number of archive authorities and historical changes of the examining authorities. Permissions for water enterprise have historically been noticed via cadastral procedures, judgements or other official permissions, and the permissions are stored in various archives depending on when the permits were issued and what type of water enterprise they concern. The conclusions from the results are that today there is no clear approach how to search for documents regarding water rights court rulings. Availability varies depending on where the permits are archived and which type of permit it is. No permit is by definition inaccessible, however, it can be very difficult to locate some.

Key words: Availability, filing, permit, water enterprise, water rights court ruling

Förkortningar

Dikningslagen	Lag (SFS 1879:29) om dikning och annan avledning av vatten
FBL	Fastighetsbildningslagen (SFS 1970:988)
MB	Miljöbalken (SFS 1998:808)
MP	Miljöbalkens promulgationslag, Lag (1998:811) om införande av miljöbalken
LVV	Lag (SFS 1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet
VL	Vattenlag (SFS 1983:291)
VRF	Vattenrättsförordningen, Kongl. Maj:ts nådiga förordning (SFS 1880:57) om jordegares rätt öfver vattnet å hans grund
ÄVL	Vattenlag (SFS 1918:523)

Begrepp

Damm	En vattenanläggning vars syfte är att dämma upp eller utestänga vatten eller vatten blandat med annat material.
Handling	En framställning i skrift eller bild eller en upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt enbart uppfattas med tekniskt hjälpmedel.
Fallrätt	Rättigheten att utnyttja vattnet för exempelvis vattenkraftändamål.
Invallning	Vallar mot vatten för att möjliggöra dränering och skydda mot översvämning.
Markavvattning	Åtgärd för att varaktigt öka en fastighets lämplighet för särskilda ändamål.
Renovation	Avskrift eller kopia.
Vattenanläggning	En anläggning, som har tillkommit genom byggande och andra arbeten i yt- eller grundvatten. Exempelvis en damm.

Vattendom	En juridisk handling som utgör beslut och tillstånd för en vattenverksamhet.
Vattenområde	Ett område som täcks av vatten vid högsta förutsebara vattenstånd.
Vattenreglering	Förändring av vattenföringen i ett vattendrag till förmån för annan verksamhet, vanligtvis ett kraftföretag eller en vattentäkt nedströms.
Vattenverksamhet	Uppförande, ändring, lagning och utrivning av dammar eller andra anläggningar i vattenområden m.m.

Innehållsförteckning

Förord I

Sammanfattning II

Abstract III

Förkortningar IV

Begrepp IV

1 Inledning 1
1.1 Syfte och frågeställningar 2
1.2 Avgränsningar 3
1.3 Disposition 3

2 Bakgrund och tidigare forskning 4
2.1 Vattendomar i fastighetsbildning 4
2.2 Tidigare forskning 5

3 Metod 8
3.1 Val av metod 8
3.2 Juridisk metod 8
3.3 Kvalitativ intervjustudie 9
3.3.1 Urval av respondenter 9
3.3.2 Insamling och analys av data 11
3.4 Enkätundersökning till förrättningslantmätare 12

4 Resultat 14
4.1 Rättsläget och dess förändring avseende vattenverksamhet 14
4.2 Tidigare lagstiftning 16
4.2.1 1734 års byggningabalk 16
4.2.2 1879 års lag om dikning och annan avledning av vatten 17
4.2.3 1880 år Vattenrättsförordning 18
4.2.4 1918 års vattenlag 20
4.2.5 Vattenlagen 22
4.2.6 Miljöbalkens införande 25
4.3 Lagstiftning i dag 26
4.3.1 Miljöbalken 26
4.3.2 Lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet 31
4.3.3 Äldre tillstånds rättskraft 32
4.3.4 Sammanfattning av rättsläget och dess förändring 33
4.5 Myndigheter och domstolars arkivering 35
4.5.1 Allmänt om arkivering 35
4.5.2 Det statliga arkivväsendet 37
4.5.3 Landsarkiv 38
4.5.4 Mark och miljödomstolars arkiv 38
4.5.5 Länsstyrelsens arkiv 39
4.5.6 Lantmäteriets arkiv 40
4.5.7 Skogsstyrelsens arkiv 42
4.6 Hantering av vattendomar där de arkiveras 44
4.6.1 Sökbarhet 47
4.6.2 Sammanfattning sökning 53

5 Diskussion 55
5.1 Diskussion av resultat 55
5.2 Diskussion av metod 59
5.2.1 Alternativ metod 59
6 Slutsatser 61
6.1 Vidare studier 62
6.2 Studiens bidrag 64
Referenser 66
Bilagor 1
Bilaga 1 - Intervjufrågor och stödpunkter 1
Bilaga 2 - Respondenter intervjustudie 3
Bilaga 3 - Enkät med följebrev 4
Bilaga 4 - Respondenter i enkät 6
Bilaga 5 - Citat i urval från intervju- och enkätsvar 7
Bilaga 6 - Sammanställning över respektive mark- och miljödomstols arkiv. 15

1 Inledning

Enligt en statlig utredning finns det över 50 000 markavvattningsanläggningar och cirka 90 000 mil grävda diken i Sverige, vilket kan ställas mot cirka 50 000 mil naturliga vattendrag (SOU 2014:35). Utöver dessa finns även cirka 3700 tillståndsgivna vattenkraftverk och dammar i Sverige (Hedenskog & Monsén, 2012). Dessa dammar och kraftverk är viktiga vad gäller elproduktion, vattenkraft utgjorde år 2011 cirka 45 % av Sveriges totala elproduktion (SOU 2013:69). Den statliga utredningen redogör även för ett stort mörkertal då tämligen många av landets markavvattningsverksamheter och dammar inte finns registrerade över huvudtaget. (SOU 2014:35). Totalt kan det finnas upp emot 20 000 dammar i Sverige (Personlig kommunikation, W. Johansson, 19 april, 2016).

Nyttjandet av vatten kräver ett myndighetsbeslut vilket ofta benämns vattendom. Detta tillstånd för vattenverksamhet så som markavvattning, vattenkraft, och dammar som meddelats under årens lopp genom förrättningar, domar eller andra myndighetsbeslut finns förvarade i olika arkiv beroende på när i tiden tillstånden meddelades (Heeb, 2014). De flesta vattendomarna meddelades i samband med vattenkraftutbyggnaden i Sverige samt när sjösänkning för att skapa ny odlingsmark var vanligt.

En situation där förrättningslantmätare kan komma i kontakt med vattendomar är i lantmäteriförrättningar beträffande fastigheter som deltar i markavvattningsföretag eller fastigheter med kraftverk och tillhörande damm i vattendrag på fastigheten. Förrättningslantmätaren kan behöva starta en utredning för att finna originalhandlingen, dock utförs inget annat i lantmäteriförrättningen avseende vattendomar enligt L. Sundström (Personlig kommunikation, 14 januari, 2016). Vidare förklarar L. Sundström att det däremot är lätt att missa om det finns en vattendom då de inte finns upptagna i fastighetsregistret.

Irestål (2010) och Löwgren (2010) drar slutsatsen i sina examensarbeten att fastighetsregistret bör kompletteras med vattenverksamheter och deras tillstånd samt att lantmäterimyndigheten borde pröva och ajourhålla markavvattningsföretag. Detta är aktuellt enligt SOU (2014:35) och det är förslaget om officialinitiativ i utredningen (SOU 2014:35) som är intressant för denna uppsats. Om förrättningslantmätare själva ska initiera omprövning av markavvattningssamfälligheter när dessa berörs av en

fastighetsbildningsåtgärd kommer viss utredning krävas i de flesta fastighetsbildningsförättningar. Detta eftersom officialinitiativet förutsätter att förrättningslantmätaren har kännedom om markavvattningssamfälligheten (Land, 2014). Detta kräver kontroller av väsentliga register där det är viktigt att handlingar är lättillgängliga för att underlätta hanteringen av vattendomar i fastighetsbildning.

Anledningarna till varför en vattendom eftersöks av verksamhetsutövaren, fastighetsägaren eller fastighetsmarknaden kan vara många. Det kan handla om en vattendom för en gammal kvarn, ett kraftverk, ett vattenfall, en sjösänkning, vattenavledning eller utdikning som söks för att vid frågan om giltigt tillstånd finns eller vid föreläggande om att söka tillstånd, bevisa att tillstånd för verksamheten finns. Det är verksamhetsutövaren som har bevisbördan. Att frågan om laglighet blivit så aktuell hör troligen samman med det ökade kravet på tillsynsmyndigheterna att kontrollera att vattnet i Sverige är förenligt med ramvattendirektivets krav (Olsen Lundh, 2013).

Detta arbete fördjupar sig i var information om tillstånd för vattenverksamheter finns och hur dessa är tillgängliga vilket tidigare studier inte gjort. Det finns till synes inte någon översiktlig metod att få fram om det finns en vattendom och när den i sådana fall fastställdes. Det finns signaler i samhället, hos Lantmäteriet och i en statlig offentlig utredning (SOU 2014:35) som tyder på att det är ett stort problem att vattendomar är svårsökta (Personlig kommunikation, K. Land 12 april, 2016). Därför är denna studie av betydelse och torde bidra med ny kunskap inom ämnet.

Studien riktar sig till dem som är intresserade av vattendomar och problematik kring dessa, däribland vattenverksamhetsutövare, fastighetsägare, skogsbolag, kraftbolag, Lantmäteriet och fastighetsmarknaden. Utöver detta är förhoppningen att studien ska bidra till att öka kunskapen om vattendomar även hos den intresserade allmänheten.

1.1 Syfte och frågeställningar

Studien syftar till att beskriva hur vattendomar arkiveras och är tillgängliga för fastighetsägare, fastighetsmarknaden samt för att kunna användas vid fastighetsbildning. För att kunna besvara detta krävs en sammanhållen kunskap om tidigare vattenlagstiftning och beslutsinstanser. Studien har för avsikt att besvara en

huvudfrågeställning med fyra underfrågeställningar. Huvudfrågeställningen lyder som följande:

- Hur har vattendomar arkiverats och hur är de tillgängliga i dag?

Med utgångspunkt i huvudfrågeställningen har nedanstående fyra underfrågeställningar formulerats.

- Vilka typer av beslut har tagits historiskt enligt då gällande lagstiftning och vad gäller i dag?
- Vilka beslutsinstanser har funnits och finns i dag?
- Vilka myndigheter är arkivmyndigheter i dag och vilka handlingar förvarar de i sina arkiv?
- Hur är vattendomar sökbara?

1.2 Avgränsningar

Uppsatsen är begränsad till att beskriva beslutsinstanser, arkivhållare, hur vattendomar arkiveras i dag och hur vattendomar är sökbara.

1.3 Disposition

Detta examensarbete är utformat efter en dispositionsmodell kallad IMRaD. Det innebär att arbetet är indelat i introduktion, metod, resultat och (and) diskussion. Examensarbetets inledande kapitel är en introduktion där ämnet, arbetets syfte, frågeställningar och avgränsningar introduceras. Därefter följer kapitel 2 innehållandes bakgrund och tidigare studier. Det tredje kapitlet beskriver de metoder som använts i studien. I kapitel 4 redovisas uppsatsens resultat. Kapitel 5 utgörs av diskussionen där resultaten av undersökningen samt dess valda metoder analyseras. Uppsatsen avslutas med slutsatser, förslag på vidare studier och uppsatsens bidrag till ny kunskap i kapitel 6.

2 Bakgrund och tidigare forskning

2.1 Vattendomar i fastighetsbildning

Vid fastighetsbildning tillämpas fastighetsbildningslagen (SFS 1970:988) som fortsättningsvis kommer benämnas fastighetsbildningslagen eller FBL. Enligt FBL 4 kap. 11 § ska lantmäterimyndigheten utreda vilka som är sakägare i ett förrättningsärende. På uppmaning av lantmäterimyndigheten ska ägaren vars fastighet som berörs av förrättningen ange innehavare av servitut, nyttanderätt samt rätt till elektrisk kraft som denne känner till. Följaktligen har förrättningslantmätaren inget utredningsansvar när det gäller rättigheter som inte är inskrivna, vilket vattendomar inte är. Av den orsaken hanteras vanligen inte vattendomar vid fastighetsbildningsåtgärder.

Förrättningslantmätaren kan inte i förrättningen fördela berörda fastigheters andelar i ett markavvattnings- eller dikningsföretag enligt A. Nilsson, förrättningslantmätare på kommunala lantmäterimyndigheten i Norrköping (Personlig kommunikation, 15 januari, 2016). Detta beror delvis även på att de inte får kännedom om domarna, samt att det råder en okunskap kring var information och akter rörande sådana företag finns (A. Nilsson, personlig kommunikation, 15 januari, 2016). I vissa fall behandlas dock vattendomar i lantmäteriförrättningar. Enligt lagen (SFS 1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet 7 kap. 20 § ska lantmäterimyndigheten anmäla till mark- och miljödomstolen om det vid en fastighetsreglering beslutas att en fråga om markavvattning ska prövas enligt miljöbalken (SFS 1998:808).

Vattenverksamhetsutredningen SOU (2014:35) kom med ett förslag till ändrade vattenrättsliga regler 2014. I avsnittet om markavvattning föreslås att delar av prövningen av markavvattningsverksamheter ska övertas av lantmäterimyndigheten. Detta skulle innebära att lantmäterimyndigheten får möjlighet att själva initiera omprövning av markavvattningssamfälligheter när dessa berörs av fastighetsbildning, något de inte har i dag. Genom detta skulle andelstalen för markavvattningssamfälligheterna kunna ajourhållas vilka idag ofta är eftersatta på grund av ett dyrt och krångligt system för deltagare i samfälligheterna som medför att förändringar ofta inte uppdateras (Personlig kommunikation, K. Land, 12 april, 2016). Detta betyder även att Lantmäterimyndigheten i framtiden kan hantera

markavvattningsföretag på samma sätt som gemensamhetsanläggningar, vilket innebär registrering i fastighetsregistret.

I den statliga offentliga utredningen gick de igenom de aspekter som gör att det görs en skillnad på markavvattning i miljöbalken kontra avlopp. (Personlig kommunikation, K. Land, 12 april, 2016). Enligt Land diskuterades det om de kanske bör hållas avskilda, dock måste det vara tydligt då eftersom att vissa verksamheter kan falla under både miljöbalken (SFS 1998:808) och anläggningslagen (SFS 1973:1149) (Personlig kommunikation, 12 april, 2016). Slutligen enades den statliga offentliga utredningens medverkande om att markavvattning kan ligga under anläggningslagen (Personlig kommunikation, K. Land, 12 april, 2016).

Fastighetsregistret innehåller information om fastigheter, areal, ägarförhållanden och inskrivna rättigheter (Karlsson, 2005). Som tidigare nämnts saknas information om vattendomar i registret i dag. Paasch (2005) diskuterar flera olika typer av rättigheter och vikten av ett tillförlitligt och uppdaterat fastighetsregister. Vattendomar bör kunna jämställas med rättigheter upplåtna i fastighet och därför är det följaktligen viktigt att information om dessa är korrekt och lättillgänglig. Detta är viktigt då det finns en ökad efterfrågan på enkel åtkomst av digital fastighetsinformation från såväl myndigheter som allmänheten (Karlsson, 2005). Det sistnämnda kan jämföras med efterfrågan på en enkel åtkomst av vattendomar. Om lantmäterimyndigheten ska hantera vattendomar i framtiden innebär det ytterligare en arbetsuppgift. Det är ett erkänt problem med långa handläggningstider för förrättningar (Kaplan (2015), således är det viktigt att kötiderna inom fastighetsbildning minskar och att ärenden hanteras enhetligt över landet. En sammanställning över var vattendomar arkiveras och hur vattendomar är tillgängliga borde underlätta och bidra till en mer tidseffektiv ärendehantering.

2.2 Tidigare studier

En undersökning av vad som tidigare skrivits på området har gjorts i syfte att sätta ämnet i sitt vetenskapliga sammanhang. Studier där vattendomar behandlas är i stort sätt begränsat till examensarbeten och ett fåtal vetenskapliga artiklar. Olsen Lundh utreder i *Tvenne gånger tvenne ruttna gärdesgårdar: Om urminnes hävd och vattenkraft* (2013) urminnes hävd och huruvida det har varit lagstiftarens avsikt att tusentals äldre vattenverksamheter ska ses som olagliga eftersom de saknar tillstånd. Olsen Lundh

(2013) menar att det var lagstiftarens avsikt. Vidare behandlar Olsen Lundh (2013) även äldre vattenrättslig lagstiftning.
Examensarbetet *Om rättsverkan av äldre rättigheter och tillstånd för vattenkraft* (Blomström, 2015) behandlar tillstånd för vattenkraft och vattenrättslig historik samt tidigare lagstiftning. Dock behandlar inte Blomström (2015) komplexiteten i att hitta vattendomar, tyngdpunkten i uppsatsen ligger på att utreda vilka äldre tillstånd och rättigheter för att utöva vattenverksamhet för vattenkraftsproduktion som är giltiga i dag enligt miljöbalkens bestämmelser och hur långt deras rättskraft sträcker sig. Blomström (2015) är av en annan åsikt än Olsen Lundh (2013) vad gäller rättigheter grundade på urminnes hävd. Blomström (2015) menar att rättigheter grundade på urminnes hävd är giltiga enligt miljöbalken.

Även Lindqvist (2013) och Thorell (2014) behandlar äldre tillstånds rättskraft i *Den småskaliga vattenkraftens rättsliga förutsättningar i Sverige* (Lindqvist, 2013) respektive examensarbetet *Mötet mellan äldre vattenrätt och rådande miljölagstiftning för vattenkraft* (Thorell, 2014). Även Lindqvist (2013) anser i likhet med Blomström (2015) att urminnes hävd är giltigt enligt miljöbalken.

Examensarbetena *Markavvattningsföretag - lagstiftning och probleminventering* (Irestål, 2010) och Markavvattningsföretag *vid fastighetsbildning* (Löwgren, 2010) är bägge avgränsade till Skåne. Irestål (2010) jämför då gällande med äldre vattenrättslig lagstiftning och utreder problem som rör markavvattning. Löwgren (2010) tar upp hur markavvattningsföretag fungerar rent tekniskt och därtill även hur de berörs av fastighetsbildningsåtgärder.

Svensson (2003) skrev examensarbetet *Tillståndsprövningen i Sverige - vem bör sköta den?: Om domstol eller administrativ myndighet bör ansvara för tillståndsprövningen i första instans av vatten- och miljöfarlig verksamhet.* Svensson (2003) vilket behandlade om tillståndsprövningen bör utgöras av en administrativ prövning eller domstolsprövning. Vidare beskriver Svensson tillståndsprövningens utveckling fram till dåvarande gällande tillståndsprövning och redogör även för utländska prövningssystem.

Ovanstående examensarbeten har i viss utsträckning berört ämnet för detta examensarbete, emellertid har uppsatsens huvudfrågor inte i vidare bemärkelse

behandlats, det vill säga var vattendomar finns, varpå studiens författare anser att det är av betydelse att granska detta område.

3 Metod

3.1 Val av metod

För att uppnå studiens syfte och besvara frågeställningarna användes tre kvalitativa metoder: intervjustudie, enkätundersökning och juridisk metod i den meningen att beskriva författningar avseende vad som beslutas och av vem. Genom att använda tre metoder angreps ämnet på flera sätt, vilket kunde öka reliabiliteten hos resultaten . Detta kallas för triangulering (Jick, 1979). En studie har reliabilitet om resultaten är trovärdiga (Biggam, 2015). Det är även viktigt att studien har validitet, vilket innebär att den är baserad på väl utprövade undersökningsstrategier, datainsamlingstekniker och analysmetoder som är väl lämpade för att besvara studiens frågeställningar (Biggam, 2015). Under genomförandet av studien följdes Codex regler och riktlinjer för forskning: "Forskningen ska utföras med respekt för människovärdet och hänsyn till mänskliga rättigheter och grundläggande friheter ska alltid tas vid etikprövningen" (Codex, 2015).

3.2 Juridisk metod

För att besvara delar av frågeställningen användes juridisk metod. Kärnan i den juridiska metoden är rättskälleläran vilken innebär att rättskällor i form av lagstiftning, propositioner, förarbeten, betänkanden, statliga utredningar och doktrin som beskriver skeendet studeras (Lehrberg, 2014).

Den juridiska metoden lämpade sig väl för att undersöka utvecklingen av vattenrätten. Genom att äldre då gällande lagstiftning samt förarbeten studerades kunde äldre rättsinstanser och lagstiftningar åskådliggöras, vilket var viktigt eftersom att dessa lade grunden för nuvarande lagstiftning. Förarbeten för äldre lagstiftning visade sig dock vara svårare att få tillgång till jämfört med mer modern lagstiftning. Analysen av den äldre lagstiftningen grundar sig därför till stor del på doktrin.

Lag, förarbeten, propositioner och betänkanden söktes i Norstedts Juridiks databastjänst Zeteo, doktrinen eftersöktes i Högskolan i Gävles biblioteks katalog Higgins och den nationella bibliotekskatalogen Libris. Huvudsakligen utgick analysen från svensk lag med förarbeten och propositioner, dock kompletterades dessa med doktrin. Utöver de traditionella rättskällorna har annat material som faller inom ramen för ämnet också

använts som komplement. Övrigt material som utgjorde underlag för uppsatsen var rapporter och artiklar från berörda myndigheter samt examensarbeten och vetenskapliga artiklar. Ett dokument som var av stor nytta för uppsatsen var handboken *Äga och förvalta diken och andra vattenanläggningar i jordbrukslandskapet* (Heeb, 2014) som författats av Jordbruksverkets vattenenhet för Lantbrukarnas Riksförbunds räkning.

Den litteratur som använts och som ansetts vara doktrin är bland annat *Vattenlagen med kommentar* (Strömberg, 1984), *Svensk rättshistoria* (Inger, 2011), *Miljöbalken: en kommentar* (Bengtsson, Bjällås, Rubenson & Strömberg, 2015), *Om svensk vattenrätt* (Åström, 1899), *Några ord om skyldigheten att öppna dammlucka enligt svensk rätt* (von Seth, 1903) och *Om det vattenrättsliga preklusionsförfarandets räckvidd* (Åström, 1916).

3.3 Kvalitativ intervjustudie

Inledningsvis genomfördes en expertintervju med Sture Björk, seniorkonsult på Bergvik skog samt Mikael Perérs fastighetschef på Bergvik Skog i Falun, för att ta fram relevanta frågor till enkätundersökningen och resterande intervjuer.

Intervjuerna var semistrukturerade vilket är det vanligaste tillvägagångssättet inom kvalitativ forskning enligt Doody och Noonan (2013). Metoden baseras på öppna frågor som utformats i förväg, emellertid tillåter metoden även uppföljningsfrågor. De öppna frågorna medger att respondenterna kan utveckla sina svar (Doody & Noonan, 2013). Frågeunderlag och stödpunkter redovisas i bilaga 1. Vissa intervjuer skedde genom personligt möte, andra via telefon och i enskilda fall via e-post om detta passade bättre för respondenten. Genom att tillämpa telefonintervjuer utgör inte geografiskt avstånd något hinder för effektiv informationsinsamling (Barriball, Christian, While & Bergen, 1996). Enligt Biggam (2015) är fördelen med intervjuer ansikte mot ansikte att svaren ofta är mer uttömmande. Intervjuerna syftade till att inhämta information från sakkunniga inom ämnet.

3.3.1 Urval av respondenter

Som urvalsprincip användes centralitet vilken är en princip där respondenterna har en central position och väljs utifrån kriterier som kunskap och erfarenhet (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2012). I förväg fanns en uppfattning om vilka

myndigheter och personer som var viktiga för undersökningen. För att utöka det ursprungliga urvalet användes ett snöbollsurval som enligt Esaiasson et al. (2012) innebär att det inkom tips om potentiella deltagare under intervjuernas genomförande. Till viss del berodde urvalet även på vilka som hade möjlighet att medverka på en intervju. Myndigheter samt experter från andra aktörer som har erfarenhet av vattendomar, att söka dessa eller förvarar arkiv med tillstånd för vattenverksamhet valdes ut för intervjuer. Dessa myndigheter eller aktörer kontaktades antingen genom det allmänna kontaktformuläret på myndigheten eller direkt genom en person som rekommenderats i samtal med Sture Björk och Mikael Perérs eller under genomförandet av övriga intervjuer. De myndigheter som kontaktades via det allmänna kontaktformuläret tillfrågades om uppgifterna kunde vidarebefordras till lämplig anställd inom myndigheten.
De myndigheter som tillfrågades var mark- och miljödomstolar, Länsstyrelser, Lantmäteriet, Skogsstyrelsen, Riksarkivet och Landsarkiv. Experter som intervjuades från andra aktörer var Peter Svantesson, specialist på tillstånd och rättsliga frågor på konsultbolaget Pöyry samt Walter Johansson, konsult på konsultbolaget Sweco inom vattenrättsliga frågor. En sammanställning över respondenter finns i bilaga 2.

Alla fem mark- och miljödomstolarna kontaktades för intervju, av dessa genomfördes intervju med mark- och miljödomstolen i Nacka, och Växjö via telefon, Till mark- och miljödomstolen i Östersund och Umeå ställdes frågorna via e-post. Från mark- och miljödomstolen i Vänersborg erhölls inget svar på förfrågan om intervju vilket är att anse som ett bortfall.

Inom ramen för studien fanns ingen möjlighet att intervjua alla 21 länsstyrelser, utan ett urval gjordes och tre län utsågs. De länsstyrelser som kontaktades för intervju valdes utifrån att de skulle uppfylla vissa kriterier. Kriterierna var att det skulle vara en länsstyrelse som hade ett digitaliserat vattenarkiv tillgängligt externt, en länsstyrelse med ett påbörjat digitaliserat vattenarkiv som ska bli tillgängligt externt men som redan i dag används delvis internt eller en länsstyrelse som inte hade digitaliserat sitt vattenarkiv. Av praktiska skäl valdes Länsstyrelsen Gävleborg som den länsstyrelse som inte hade digitaliserat sitt vattenarkiv. Det var praktiskt då Högskolan i Gävle ligger i Gävleborgs län. Utöver Länsstyrelsen Gävleborg kontaktades Länsstyrelsen

Uppsala län vilka hade påbörjat digitaliseringen av sitt vattenarkiv, samt Länsstyrelsen Skåne, vilka redan har digitaliserat sitt vattenarkiv och tillgängliggjort det externt.

På Lantmäteriet intervjuades Kristin Land via telefon eftersom att hon hade medverkat som expert i en statlig offentlig utredning angående vattenrätt med fokus på markavvattningsfrågor. Till Skogsstyrelsen samt riksarkivet ställdes frågorna genom e-post. Även landsarkiven i Göteborg, Härnösand, Lund, Uppsala, Vadstena, Visby och Östersund kontaktades via e-post och frågor ställdes genom samma medium till dessa förutom till landsarkivet i Vadstena som intervjuades via telefon. Utöver landsarkivet i Vadstena erhölls svar från landsarkiven i Göteborg, Härnösand, Uppsala och Östersund. Från övriga erhölls inga svar inom ramen för studien varför det anses som bortfall. Med Peter Svantesson genomfördes en telefonintervju för att undersöka hur sökning efter vattendomar kan gå till. Med Walter Johansson genomfördes en intervju i person på konsultbolaget Sweco i Falun och syftet med intervjun var att liksom den med Peter Svantesson att undersöka hur sökningen kan gå till.

Inför examensarbetet gjordes en förstudie och kontakt togs med Lennart Sundström på Lantmäteriets huvudkontor i Gävle samt med Arne Nilsson på kommunala lantmäterimyndigheten i Norrköping.

3.3.2 Insamling och analys av data

Intervjuerna genomfördes genom att utvalda respondenter till att börja med kontaktades via e-post eller telefon och förfrågades om de ville delta i studien. Vid denna första kontakt blev de informerade om vad examensarbetet handlade om och av vem och på vilket lärosäte det skrevs. I de fall en myndighet kontaktats genom den allmänna e-posten, knöts kontakt med lämplig person för intervju efter den initiala kontakten. Respondenterna informerades om vilken typ av frågor som skulle ställas och för de som önskade sändes frågeformuläret i förväg. Vid denna kontakt fick respondenterna även frågan om de godkände en inspelning av intervjun samt att refereras i arbetet.

Intervjuerna genomfördes sedan under cirka fem veckors tid.
Varje enskild intervju tog mellan 10 minuter till 60 minuter att genomföra. Vid intervjuns början fick respondenterna återigen frågan om de tillät inspelning av intervjun. För att få en god balans mellan anknytning till studiens frågeställning och

flytet i intervjun utelämnades vissa frågor i somliga intervjuer där kontexten var av sådan art att frågan inte var väsentlig för utförandet. En god balans mellan innehåll och form är viktig enligt Esaiasson et al. (2012).

Intervjuerna spelades in samt nedtecknades. Inspelning av intervju ökar studiens reliabilitet enligt Biggam (2015), då resultatet blir mer trovärdigt. Samtliga respondenter tillfrågades i slutet av varje intervju åter igen om de godkände att refereras i uppsatsen samt informerades att de skulle få möjlighet att läsa det färdiga examensarbetet om de önskade. Efter intervjuerna sammanfattades dessa, transkribering av intervjuer finns att tillgå i oarbetad form.

När intervjuerna sammanfattats analyserades dessa med kartläggningsmetoden. Esaiasson et al. (2012) beskriver kartläggningsmetoden som en metod där intervjuaren har sin utgångspunkt i ett fenomen och alla väsentliga aspekter av detta fenomen kartläggs. De fenomen som intervjusvaren sorterades utifrån var rättsläget och dess förändring avseende vattenverksamhet, beslutsinstanser och arkivmyndigheter, hantering av vattendomar där de arkiveras och sökbarhet. Betydelsefulla synpunkter rörande dessa fyra fenomen som kom upp i intervjuerna utsågs och blev en del i resultatet.

3.4 Enkätundersökning till förrättningslantmätare

Som komplement till den juridiska metoden och intervjustudien utarbetades en enkät. Enkäten utformades i webbtjänsten Survey Monkey (www.surveymonkey.com). Trots att öppna frågor kan vara svåra att bearbeta utformades enkäten med sådana av den orsaken att dessa i mindre grad styr den som ska besvara enkäten än bundna svar i form av alternativ (Kylén, 2004). För att begränsa omfattningen av bearbetningen avgränsades frågorna i enkäten till nio stycken. Fördelen med en enkät är att svaren redan är formulerade i skriftlig form och inte kräver någon transkribering, enbart sammanfattning. Sammanfattningen av enkätsvaren finns at tillgå i oarbetad form. Till enkäten utformades även ett följebrev där en länk till enkäten bifogats som förklarade avsikten med undersökningen, vilka som blivit utvalda att besvara den, var de kan vända sig för frågor, vad som händer med svaren samt att de kan få möjlighet att läsa det färdiga examensarbetet vid intresse. Enkätfrågor samt följebrev redovisas i bilaga 3.

Enkätundersökningen riktade sig till erfarna förrättningslantmätare som hade erfarenhet av vattendomar i förrättningsverksamhet. För att få tag på lämpliga deltagare så kontaktades Gustav Mark, jurist på Lantmäteriets sektion för fastighetsrätt och samordnare för Lantmäteriets vattennätverk, vilket är ett av flera nationella nätverk som tillkommit för att samla kompetens inom områden av särskilt intresse. Gustav Mark i sin tur förmedlade följebrevet till lämpliga kandidater inom Lantmäteriet som han utsåg. Detta gjorde att det inte var möjligt att kontrollera vilka som kontaktades och urvalet är därför inte heller representativt för hela beståndet. Emellertid ansågs att värdefulla slutsatser kunnat dras likväl. Valet av vilka som skulle tillfrågas utgick från kriteriet att de var personer som genom sitt arbete var eller hade varit involverade i förrättningsverksamhet som berörde vattendomar.
Det visade sig vara svårt att hitta respondenter trots att samtliga i Lantmäteriets vattennätverk hade ställt sig positiva till själva ämnet för uppsatsen. En påminnelse från Gustav Mark skickades ut för att försöka höja svarsfrekvensen. Enligt Göritz och Crutzen (2012) brukar en påminnelse höja svarsfrekvensen. I det här fallet erhölls ytterligare ett svar och slutligen besvarade fem förrättningslantmätare enkäten. I bilaga 4 anges respondenterna i form av de lantmäterikontor respondenterna företrädde.

Fritextsvaren som erhölls i enkäten sammanställdes manuellt och svaren sorterades i samma kategorier som svaren från intervjustudien vilka presenteras i avsnitt 3.3.2. På så sätt kunde de överblickas enklare och redovisas i resultatet.

.

4 Resultat

4.1 Rättsläget och dess förändring avseende vattenverksamhet

Vattendom

Själva beslutet och tillståndet för en vattenverksamhet utgörs av en vattendom. Denna juridiska handling kan i andra termer även kallas utlåtande, tillståndsbeslut eller dom. I förrättningar som meddelats med stöd av lag (SFS 1879:29) om dikning och annan avledning av vatten, fortsättningsvis kallad 1879 års dikningslag och 1918 års vattenlag (SFS 1918:523) används benämningen *utlåtande.* I förrättningar som tillkommit med stöd av 1983 års vattenlag (SFS 1983:291) är benämningen *tillståndsbeslut.* För de vattenverksamheter som prövats i mark- och miljödomstol benämns tillståndet *dom* (Heeb, 2014). Avgöranden som meddelats i häradsrätt benämns häradsrättsdom. Det som dessa olika typer har gemensamt är att de allesammans gör verksamheten som inkluderas av tillståndet tillåten. Fortsatt i uppsatsen har dessa kallats för tillstånd när de omnämnts i generella termer. Benämningarna sammanställs enligt tabell 3 i avsnitt 4.4.

Tillstånden för markavvattnings- och dikningsföretag innehåller tekniskt utförande och kostnadsfördelningslängd, vilken talar om vilka de deltagande fastigheterna är och vad deras andelstal i verksamheten är (Heeb, 2014). Tillstånd för dammar och kraftverk innehåller i allmänhet dämningsgränser och sänkningsgränser för en vattennivå, det vill säga den tillåtna övre och undre gränsen för en vattennivå (Sunnefors & Vainionpää, 2005), bilagor med inmätta fallhöjder samt fallrätter (Personlig kommunikation, P Svantesson, 21 april, 2016).

Vattenverksamhet

Vattenverksamhet regleras i det 11 kapitlet i Miljöbalken (SFS 1998:808), Lagen (SFS 1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet och i Förordning (1998:1388) om vattenverksamhet m.m. och omfattar i princip alla åtgärder som görs inom ett vattenområde. Vattenverksamhet definieras som en verksamhet eller åtgärd vars syfte är att ändra vattnets djup eller läge, avleda grundvatten eller tillföra vatten, eller avvattna mark (MB 11 kap. 3 §). Huvudsakligen är begreppet vattenverksamhet liktydigt med äldre vattenlagens *byggande i vatten* och vattenlagens *vattenföretag* (Naturvårdsverket, 2008). Exempel på vattenverksamhet är: dikning, anläggning av damm, rensning av vattendrag, vattennivåreglering och uttag av vatten (Högberg Åkerhielm, 2007).

Historik

Vatten har sedan gammalt haft stor betydelse för människan, dels på grund av dess nyttiga egenskaper, men även med avseende på de skadliga verkningar det kan medföra (Strömberg, 1984). Vattenresurser såsom sjöar och vattendrag var mycket viktiga vad anbelangade kommunikationsleder, strömfall och fiske (Inger, 2011). I Sverige reglerades därför tidigt rättsförhållanden berörande vattnet och redan under medeltiden fanns det i landskaps- och landslagar bestämmelser rörande rätten att anlägga kvarnar och fiskeverk samt användandet av vattendragen för transporter (Strömberg, 1984). Sedan dess har brukandet av nyttigt vatten och avlägsnande av skadligt vatten funnits med i lagstiftningen till dags dato. Historiskt sett sågs brukandet av vatten som något civilrättsligt och det har haft starka kopplingar till regler rörande jordägarens rättigheter och skyldigheter gentemot omvärlden (Naturvårdsverket, 2007). En gammal princip som Sverige delar med Finland och Norge är att rätten till vatten i första hand åligger den som har fastigheten där vattnet finns i sin ägo (proposition1981/82:130).

Rådighet

Dagens lagstiftning samt äldre lagstiftning grundas på att fastighetens ägare har en rätt till vattnet på hans grund (Bengtsson, 2015). Rådighet är en vattenrättslig fackterm som innebär att den som innehar äganderätten till en fastighet också har rådighet till vatten som finns inom fastigheten (Bergelin & Nilsson, 1990). Enligt lagen (SFS1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet, fortsättningsvis kallad LVV, 2 kap. 1 §, är rådighet en processförutsättning att få ansöka om tillstånd till vattenverksamhet. Av LVV 2 kap 2 § framgår att det gäller en rätt att råda över vattnet som finns inom hans fastighet. En rätt till vattnet på en fastighet som innebär rådighet kan även innehas av andra än fastighetens ägare. Det vill säga, rådighet behöver inte alltid vara likställt med äganderätt utan kan även tillskapas genom nyttjanderätt, servitut eller arrende (P, Svantesson, personlig kommunikation, 25 februari, 2016).

När det gäller vatten talar man alltså inte om "äganderätt" vilket kan uppfattas rimligt för något som i regel är i ständig rörelse. I stället innebär rådighet endast en rätt att utnyttja vattnet och företa åtgärder såsom att styra vattnet genom vattenverksamhet. Denna rättighet är positiv, och betyder inte att andra förhindras använda vattnet (Bengtsson, 2015) för exempelvis tvätt, vattenhämtning, vattning av djur, bad och

båtfart enligt gammal sedvanerätt eller allemansrätten (Naturvårdsverket, 2008). Denna privaträttsligt präglade uppfattning om rätten till vatten formulerades redan under 1300-talet i Hälsingelagen i bestämmelsen att "den äger vatten som land äger". Med land avsågs troligtvis stranden. Denna föreskrift kompletterades senare med en bestämmelse som gav strandägaren rätt att sälja sin rätt i vattnet (Strömberg, 1984). Enligt Strömberg fanns likartade bestämmelser även i Yngre Västgötalagen från andra halvan av 1200-talet vilket framöver reflekterades i 1734 års lag. Hälsingelagens princip är unikt för svensk rätt, i den germanska och den romerska rätten låg rätten till vatten i det allmännas hand (Hultquist, 1985).

4.2 Tidigare lagstiftning

4.2.1 1734 års byggningabalk

Trots få likheter med dagens lagstiftning är det 1734 års lag som gäller än i dag, om än kraftigt reviderad. I och med tillkomsten av 1734 års lag, vilken trädde i kraft 1 september 1736, fick Sverige för första gången en heltäckande lag som gällde för både städer och landsbygd, tidigare gällde skiljda lagar för land och stad. Emellertid kvarstod tidigare särbestämmelserna rörande bland annat arvsrätt och giftorätt för land och stad i lagen (Inger, 2011). I 1734 års lag infördes regler om tillgodogörande av vatten i nyttigt syfte samt regler om dikning i dess 20 kapitel, byggningabalken. Lagen kompletterades 1824 och 1841 med regler rörande dikning.

Dikningsföretag som bildades före 1880 och fortfarande i bruk är tillståndsgivna av häradsrätt och ofta innehåller dess handlingar få anvisningar rörande förvaltning av dikningsföretaget (Heeb, 2014).

I likhet med tidigare lagstiftning var inte vattenverksamhet tillståndspliktig enligt 1734 års lag, emellertid var vattenverksägaren ovillkorligen ansvarig för att verksamheten inte skadade annan (von Seth, 1903). Det var upp till den enskilde att bedöma hur långt dennes rättigheter och skyldigheter sträckte sig (Heeb, 2014).

Även om vattenverksamhet inte var tillståndspliktig rådde under denna tid vissa andra inskränkningar vad gällde nyttjande av vattenkraften eftersom att det inte förelåg någon näringsfrihet. Först 1864 antogs en lag om näringsfrihet, näringsfrihetsförordningen,

som innebar att i stort sett alla medborgare hade rätt att bedriva det yrke de önskade. Innan dess krävdes det i vissa fall att kungamaktens innehavare utfärdade ett privilegiebrev för att en medborgare skulle få idka verksamhet. Ett privilegiebrev hade till uppgift att gagna vissa näringsgrenar och skydda särskilda personers eller gudfruktiga institutioners äganderätt till fast egendom. Så tidigt som före 1350 utfärdades dessa (Inger, 2011).

1734 års lag 20 kap. 2 och 3 §§ vållade en viss osäkerhet för den som hade för avsikt att bygga en damm och en kvarn (Flodin, 2011). Den 2 § reglerade rådigheten till vatten samt även hänsyn gentemot andra jordägare uppströms eller nedströms verksamheten (1734 års lag 20 kap 2 §). Den 3 § skyddade vad som i dag skulle likställas med allmänna intressen, exempelvis fick inte en båtled blockeras helt utan den var tvungen att bevaras öppen till viss del (1734 års lag 20 kap 3 §). Påföljden om en uppförd damm medförde skada för någon uppströms eller nedströms eller att en båtled blockerades var en eventuell utrivning (Flodin, 2011). För att undvika denna typ av påföljd kunde dock den som ville bygga en ny vattenkvarn ansöka om en förhandsprövning enligt 1734 års byggningabalk 20 kap. 4 §. 1734 års lag reglerade alltså delvis den lukrativa vattenrätten, det vill säga ett tillgodogörande av vattnet för nyttiga ändamål ur allmän eller enskild synpunkt (Flodin, 2011), även om det inte var tal om tillståndsplikt i dagens mening.

4.2.2 1879 års lag om dikning och annan avledning av vatten

Genom 1879 års lag om dikning och annan avledning av vatten, även kallad dikningslagen, särskiljdes markavvattningsbestämmelserna från byggningabalken (Strömberg, 1984). I och med dikningslagen och 1880 års vattenrättsförordning kom den första faktiska lagstiftningen som innehöll tillstånd för vattenverksamhet och med den en större rättssäkerhet. Det faktum att tidigare lagstiftning inte haft en allmän tillståndsprövning hade haft till följd att det rådde osäkra förhållanden för dem som bedrev en verksamhet med anknytning till vatten. Trots att en verksamhet hade bedrivits länge kunde den tvingas avvecklas om någon opponerade sig mot den och drev frågan i domstol (Naturvårdsverket, 2008).
Dikningslagen reglerade den defensiva vattenrätten, var grunden till en modern lagstiftning om gemensam dränering av åkermark och reglerade avledning av vatten från den egna fastigheten till fastigheten bredvid. Lagen innehöll också regler rörande

samverkan i de fall osämja rådde mellan fastighetsägare kring nytta, utformning eller underhåll (Heeb, 2014). Den defensiva vattenrätten handlade alltså om att minska vattnets skadliga verkningar (Flodin, 2011).

Lagens regler finns i reviderad form i dagens miljöbalk (SFS 1998:808) och lagen (SFS1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (Heeb, 2014). Var fastigheternas ägare överens om dikningens utformning och hur kostnaderna skulle fördelas krävdes ingen förrättning. I de fall fastighetsägarna var oense om detta krävdes en såkallad syneförrättning. Det var då konungens befallningshavares, i dag Landshövdingen, länsstyrelsens uppgift att förordna en förrättningsman på ansökan av någon av deltagarna i det framtida dikningsföretaget. Förrättningsmannen kunde exempelvis vara en lantbruksingenjör (Heeb, 2014).

4.2.3 1880 år Vattenrättsförordning

Efter hand visade det sig att 1734 års lag var ofullständig vad gällde reglerna beträffande vattenrätt. Under andra halvan av 1800-talet lämnades flera förslag till en ny lagstiftning som inkluderade både den defensiva och den lukrativa vattenrätten och som på så vis skulle vara mer allomfattande (Flodin, 2011). Ett förslag som emellertid fortsatt enbart gällde den defensiva vattenrätten ledde till *Kongl. Maj:ts nådiga förordning om jordegares rätt öfver vattnet å hans grund*, vanligen omnämnd som vattenrättsförordningen (VRF), vilken trädde i kraft 1 maj 1881.

I samband med införandet av vattenrättsförordningen upphävdes 20 kapitlet i 1734 års byggningabalk (Lindqvist, 2013). Förordningen reglerade det lukrativa vattenrättnyttjandet av vatten (Heeb, 2014) och byggde till stora delar på 1734 års lag, dock var bestämmelserna mer omfattande (Flodin, 2011).

I förordningens portalparagraf stadgades premissen för lagen: alla hade rätt att tillgodogöra sig vattnet som fanns på dennes mark. Enligt Åström (1899) kunde 1 § i vattenrättsförordningen tolkas såsom att var och en hade en rätt att bygga fastigheter av samtliga sorter på sin mark, däribland damm.

I och med införandet av vattenrättsförordningen inrättades trots portalparagrafen för första gången ett förfarande som kan liknas vid en obligatorisk vattenrättslig

tillståndsprövning för vissa typer av vattenverksamheter (VRF 10 §). Enligt VRF 10 § var fastighetsägaren tvungen att göra en anmälan till domare på en häradsrätt för att få uppföra eller ändra en damm för ett vattenverk. Vattenverk likställdes med dylikt verk jämförlig inrättning till vattens nyttjande där byggnad i vattnet krävs (VRF 13 §). Domaren skulle då förordna om syn på stället samt tillkalla en sakkunnig för undersökning av vattendraget (VRF 10 §). VRF 10 § skulle även tillämpas beträffande bortledande av vatten eller annan handling som förändrade vattnets djup eller läge (VRF 17 §). Meddelades tillstånd efter prövningen kunde även villkor ställas på anläggningarna, men dessa villkor fick inte begränsa den rätt som baserats på "annan rättighet" (Olsen Lundh, 2013). Den 25 § i vattenrättsförordningens övergångsbestämmelser fastställde att

> "Genom denna förordning göres ej rubbning i den rätt och frihet, som bergverk, qvarnar och fiskeverk förunnad är, ej heller i annan rättighet att vattendrag stänga eller uppdämma eller i öfrigt öfver vattnet förfoga." (VRF 25 §)

Denna bestämmelse syftade på anläggningar som enligt privilegier fick nyttja vattnet. Vattenverksamhet som utövades med stöd av privilegiebrev eller andra rättigheter omfattades alltså inte av tillståndsplikten (Blomström, 2015). Visserligen löd föreskriften att prövning var ett krav, dock kunde anläggare, som verksamhetsutövare kallades, bygga på egen risk (Åström, 1916).

Enligt Åström (1916) kunde ett vattenverk som uppförts eller ändrats utan tillstånd riskera att ändras eller rivas om någon yrkat att de lidit skada av byggnaden. Men i de fall som byggnaden byggts utan att annans rätt eller allmänna intressen kränkts ansågs byggnaden enligt Åström (1916), trots att den inte prövats enligt vattenrättsförordningen, som laglig. Vidare menar Åström (1916) att endast den som ville undvika en framtida klandertalan hade skäl att utverka tillstånd, något som därför även kunde erhållas efter att anläggningen blivit utförd.
Den som ville bygga eller ändra en damm kunde enligt vattenrättsförordningen ansöka om en prövning hos en domstol som då skulle avgöra om verksamheten fick bedrivas (Blomström, 2015).

Parallellt med 1880 års vattenrättsförordning gällde 1852 års fiskeristadga vilken ersattes av 1900 års fiskeristadga. Fiskeristadgan från 1852 reglerade vattnet och krävde att minst en sjättedel skulle rinna fritt (Lindqvist, 2013).

Beslutsinstans

Före 1919 fanns det inte någon speciell domstol för vattenrättsärenden, utan dessa behandlades likadant som övriga ärenden, tvistemål och brottsmål av häradsrätten (Personlig kommunikation, M. Juvas, 12 maj, 2016). Häradsrätten är en gammal instans i det svenska domstolsväsendet. Redan före mitten av 1300-talet fanns det häradsrätter i Götaland. Häradsrätten utgjordes av en häradshövding och en nämnd som under ting avgjorde gemensamma frågor för folket. Fram till domstolsreformen 1971 och införandet av tingsrätten, var häradsrätten en underrätt till landsrätten på lansbygden och i somliga mindre städer (Häradsrätt, u.å.). Det fanns ett likande organ i städerna som kallades rådhusrätt eller rådstugurätt (Reuterswärd, 1996). Dessa levde kvar in på 1970-talet.

Innan vattendomstolarna behandlades vattenfrågorna alltså i häradsrätter vilka var landsbygdens första allmänna rättsinstans (L. Oja, personlig kommunikation, 12 maj, 2016). Andra instans var innan 1849 lagmansrätten och efter 1849 Svea hovrätt. Innan 1849 fanns det även en tredje instans, hovrätten. Sista instans var Högsta domstolen (Reuterswärd, 1996). Instanserna sammanfatts enligt tabell 4 i avsnitt 4.4.

4.2.4 1918 års vattenlag

Vattenlagen (SFS 1918:523), även kallad äldre vattenlagen (ÄVL) eller 1918 års vattenlag trädde i kraft den 1 januari 1919 och var den första allomfattande lagen för vattendrag. På så vis frånskiljde den sig tidigare lagstiftning som inte behandlat både den defensiva och den lukrativa vattenrätten (Flodin, 2011).

Inför den äldre vattenlagen genomfördes utredningar vars avsikt var att föra samman dikningslagen och vattenrättsförordningen. För att bilda en ny lag reviderades reglerna i dikningslagen och för att bättre kunna behandla vattenkraftens utbyggnad anpassades vattenrättsförordningen för detta ändamål (Heeb, 2014). De omarbetade bestämmelserna i dikningslagen och vattenrättsförordningen samlades i äldre vattenlagen (Strömberg, 1984). Huvudsyftet med äldre vattenlagen var således att frambringa en i högre grad

samlad vattenrättslig lagstiftning och att främja exploatering, lagen tillkom för att täcka behovet av en lagstiftning lämpad för industrins krav att få tillgodogöra sig vattenkraft (Proposition 1981/82:130) Enligt Flodin (2011) framhävdes hur viktig vattenkraften ansågs vara ur ekonomisk och social ståndpunkt i förarbetena till äldre vattenlagen. Naturvärden var oftast inget som stod i vägen för ekonomiskt lönsamma vattenföretag (Naturvårdsverket, 2008), även om lagen kompletterades med vissa lagrum berörande miljöhänsyn som stärkte naturvårds- och andra bevarandeintressens ställning (Proposition 1981/82:130).

Äldre vattenlagen var även av viss expropriativ karaktär, mark eller vatten fick tvångsvis lösas in om det krävdes för att vattenföretagen skulle bli produktiva och uppfylla samhällsekonomisk nytta (Naturvårdsverket, 2008). I äldre vattenlagen används termen *byggande i vatten* vilken kan ses som likställd med vattenverksamhet.

Införandet av äldre vattenlagen medförde att tillståndsplikten utvidgades och tillstånd krävdes i och med denna lag för åtgärder som kunde inverka på vattenståndet eller vattnets lopp såsom byggande eller ändring av damm samt i de fall byggnaden skulle kunna påverka allmän eller enskild rätt (Blomström, 2015). Äldre vattenlagens införande innebar att en obligatorisk förprövning av en vattendomstol ovillkorligen skulle ske innan något byggande i vatten fick ske (ÄVL 2 kap. 20 §) Byggande som skett utan tillstånd var straffbart enligt äldre vattenlagen 13 kap. 11 §. Dock fanns möjligheten att söka om laglighetsförklaring i enlighet med ÄVL 2 kapitlet 25 §. Föreskrifterna om tillstånd gällde dock inte för byggande som utförts innan lagens ikraftträdande (Flodin 2011). Tillståndsprövningen enligt denna lag prövade främst om den samhällsekonomiska nyttan vägde tyngre än kostnaderna som nackdelarna med vattenverksamheten medförde (Blomström, 2015).

Prövningen skedde hos vattendomstol eller länsstyrelse. Vattendomstolarna inrättades för att skapa en prövningsordning som skulle hantera vattenkraftsutbyggnaden. I vattendomstolarna fanns vattenrättsdomare, vattenrättsingenjörer och vattenrättsnämndemän (Lindberg, 1950). En vattendomstol var en domstol som i första instans avgjorde vattenmål. Genom ÄVL inrättades vattendomstolarna för att pröva de vattenrättsliga målen, antalet vattendomstolar i landet bestämdes av konungen (Vattendomstol, 1921).

1920 var vattendomstolarna indelade i fem regioner: Norrbygden, Mellanbygden, Västerbygden, Söderbygden och Österbygden. Fördelningen av vattendomstolarnas domsområden reglerades genom k. kung. 30 juli 1918 och 6 juni 1924 (Vattendomstol, 1926). Den första vattendomstolen inrättades i Vänersborg med Västerbygden som domsområde. Övriga vattendomstolar var lokaliserade enligt följande; Norrbygdens vattendomstol var förlagd i Umeå, Mellanbygdens i Sundsvall, Österbygdens i Hedemora och Söderbygdens i Stockholm enligt k. kung. 18 okt. 1918 (Vattendomstol, 1921). Andra instans var vattenöverdomstolen som utgjorde en del i Svea hovrätt och sista instans utgjordes av högsta domstolen (SOU 2008:31). Instansordningen sammanfattas i tabell 4 i avsnitt 4.4.

I samband med domstolsreformen 1971 då tingsrätter kom att ersätta häradsrätter och rådhusrätter blev vattendomstolarna en del av en enhetlig domstolsorganisation i form av tingsrätterna (Proposition 1981/82:130). Tingsrätten fungerade därmed som enda domstol i första instans (Stening, u.å.) och vattendomstolarna hörde efter lagändringen till tingsrätterna i Luleå, Stockholm, Umeå, Vänersborg, Växjö och Östersund (SOU 2008:31). I samband med lagändringen bestämde regeringen vilka tingsrätter som skulle vara vattendomstolar.

Markägare vars fastigheter gemensamt var avhängiga åtgärden torrläggning av mark vilket inbegrep åtgärder så som dikning av sankt mark, avledning av vatten samt invallning, kunde söka om en förrättning hos Länsstyrelsen. En lantbruksingenjör, förordnad av Länsstyrelsen, utförde förrättningen som avslutades med ett utlåtande vilket var detsamma som tillstånd att verkställa åtgärden såvida inga hinder förekom (Heeb, 2014).

Enligt den äldre vattenlagen var grundregeln att tillstånden gällde för all framtid, även om det fanns möjlighet till omprövning 55 år efter tillståndet meddelats (Hultquist, 1985).

4.2.5 Vattenlagen

Vattenlagen (SFS 1983:291), fortsättningsvis kallad VL, trädde i kraft 1984. Lagen ersatte 1918 års vattenlag men byggde till stora delar på grunderna i den äldre. I

propositionen 1981/82:130 *med förslag till ny vattenlag, m.m.;* framgår att avsikten med införandet av VL var en förenkling och modernisering av det befintliga regelsystemet.

Syftet med ÄVL ansågs fortfarande vara aktuellt, emellertid hade medvetenheten om vattentillgångars värde med hänsyn till miljö, friluftsliv och rekreation ökat. Skälen till att ÄVL ansågs behöva ersättas av en ny lag var flera. Trots att lagen genomgått ändringar som stärkt naturvårds- och andra bevarandeintressens ställning och undergått reformering av prövningssystemet, ersättningsregler samt processuella regler, ansågs lagen innehålla en del brister. Sedan tillkomsten av ÄVL hade inbördes motstridiga intressen vad gäller nyttjande av vattenresurser uppstått. Det hade framförallt blivit allt viktigare att ta ett samlat grepp över nyttjandet av vattentillgångar och en vattenlagsutredning tillsattes 1968 för att granska lagstiftningen (Proposition 1981/82:130).

Syftet med vattenlagsutredningen var främst att se över de bestämmelser som rörde samhällsplanering och föreslå lagregler så att vattenföretag kunde anpassas till samhällsplaneringen i stort med hänsyn till samhällsbyggande, markanvändning, naturvård, kulturminnesvård, hälsovård, friluftsliv, energipolitik och utveckling av näringar (Proposition 1981/82:130). I propositionen (Proposition 1981/82:130) föreslogs detta ske genom ändringar av de organisatoriska formerna för tillståndsgivningen i vattenmål samt att tillåtlighetsreglerna i ÄVL skulle ersättas med mer allmänt hållna regler, vilka skulle möjliggöra en allsidig bedömning av ett vattenföretags lämplighet (Proposition 1981/82:130).

Efter en lång process med flera delbetänkanden och remisser trädde slutligen den nya vattenlagen VL i kraft 1984 (Strömberg, 1984). Då hade regeringens prövningsrätt i vattenmål utvidgats 1971, i avvaktan på en fullständig reform av ÄVL. Parallellt med detta infördes vattendomstolarna, som tidigare var fristående, i tingsrättsorganisationen (Proposition 1981/82:130).

Redan i portalparagrafen för VL angavs den grundläggande devisen för lagen och hur den i inriktning skiljer sig från ÄVL, som i huvudsak tillkom för att möjliggöra en utbyggnad av vattenkraften (VL 1 kap. 1 §).

> "Vatten skall skyddas och vårdas som en gemensam naturtillgång." (VL 1 kap. 1 §).

I VL användes termen vattenföretag vilket kan likställas med vattenverksamhet. Enligt VL 3 kap. 4 § så fick ett vattenföretag endast utföras om båtnadsvillkoret uppfyllts, det vill säga att det krävdes att fördelarna från allmän och enskild synpunkt vägde tyngre än kostnader och eventuella skador och olägenheter.

Jämfört med ÄVL hade tillståndsplikten skärpts ytterligare i VL (Strömberg, 1984). I det fjärde kapitlet i VL reglerades när vattenföretag var tillståndspliktiga och i 1 § anges huvudregeln att i princip krävdes det alltid ett tillstånd för att få utföra ett vattenföretag (VL 4 kap. 1 §). Från huvudprincipen angavs dock ett par undantag i VL 4 kap. 1 a - 4 §§ i vilka fall tillstånd inte behövde sökas. Bland annat ansågs inte tillstånd krävas för vattenföretag som uppenbarligen inte skadar allmänna eller enskilda intressen (VL 4 kap. 2 §). Tillstånd krävdes inte heller för att genomföra rensningar för att bibehålla vattendjupet (VL 4 kap. 3 §).

Begreppet torrläggning av mark som använts i ÄVL benämndes i stället markavvattning i VL (Heeb, 2014). Särskilda bestämmelser om markavvattning fanns i det femte kapitlet i VL. Bestämmelserna för vattenföretag var tillämpliga även på markavvattningsföretag, dock krävdes vissa särbestämmelser avseende samarbete mellan flera fastigheter och fördelningen av kostnader mellan deltagarna. Dessa särbestämmelser återfanns i vattenlagens femte kapitel (Strömberg, 1984).

Beslutsinstanser

I likhet med bestämmelserna i ÄVL kunde fastigheter ansöka om förrättning hos länsstyrelsen om de gemensamt var avhängig markavvattning. Länsstyrelsen förordnade då en förrättningsman (VL 12 kap. 1 §). Om inga hinder förelåg mot markavvattning avslutades förrättningen med ett tillståndsbeslut (VL 12 kap. 31 §). Överklagande av förrättningsmannens beslut skedde genom besvär hos vattendomstolen (VL 12 kap. 37 §). Såsom vattenföretag var tillståndspliktiga var huvudregeln att även för markavvattningsföretag krävdes tillstånd (Strömberg, 1984). För övriga vattenföretag reglerades prövningen i det 13:e kapitlet i vattenlagen.

När VL trädde i kraft 1983 utgjorde en vattendomstol alltjämt den första domstolen i vattenmål (VL 13 kap. 1 §) och var en allmän underrätt, inte en specialdomstol (Strömberg, 1984). Vattendomstolarna utgjordes av tingsrätter som regeringen utsett, överklagan kunde ske till vattenöverdomstolen vilken var Svea hovrätt och sista instans var Högsta domstolen i likhet med instansordningen som gällde enligt ÄVL (VL 13 kap. 1 §). En sammanställning av instansordningen redovisas i tabell 4 i avsnitt 4.4.

Prövningen av vattenmål skedde av den vattendomstol inom vars domsområde vattenföretaget skulle eller skulle komma att genomföras (VL 13 kap. 8 §). Vattenmålen delades in i ansökningsmål, stämningsmål och förrättningsmål (VL 13 kap. 12 §).

Ansökningsmål var mål där ingen osämja förelåg mellan vissa bestämda personer utan där ansökningen gällde en mer obestämd grupp eller mål där domstolens avgöranden hade rättskraft mot tredje man. Stämningsmål var mål som gällde en viss fysisk eller juridisk person och avgörandet endast hade rättskraft mellan parterna (Strömberg, 1984). Förrättningsmål var mål som gällde överklaganden av förrättningar (VL 13 kap. 15 §). Om tillstånd att utföra vattenföretaget gavs lämnades en dom (VL 13 kap. 47, 62 §§). Ett tillstånd för markavvattningsföretag som vunnit laga kraft hade samma verkan som ett tillstånd som meddelats enligt en dom i ett ansökningsmål (VL 15 kap. 14 §).

I och med vattenlagen begränsades tillstånden i tid och för att tillgodose allmänna intressen fick vattendomstolen utföra omprövning av villkoren efter minst 10 år och högst 30 år efter det att domen vunnit laga kraft. Tillstånden tidsbegränsades i vattenlagen för att inte hindra framtida intressen att ha möjlighet att utnyttja vattnet (Hultquist, 1985).

4.2.6 Miljöbalkens införande

1989 tillsatte regeringen en parlamentarisk kommitté vars uppdrag var att samla och skärpa den dåvarande miljölagstiftningen (Bengtsson et al., 2015). I nästan ett decennium genomfördes ett genomgripande arbete med att omarbeta den dåvarande miljölagstiftningen. Regeringen föreslog i proposition 1997/98:45 att en miljöbalk skulle ersätta vattenlagen i delar där lagen hade stark koppling till miljöfrågor. Regler av mer teknisk natur föreslogs samlas i en separat lag, lagen (SFS 1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

Miljöbalksutredningen fick till uppgift att författa ett förslag där vattenlagen helt eller delvis integrerats i en miljöbalk. Under utredningens gång fann miljöbalksutredningen flera skäl till varför vattenlagen borde inarbetas i miljöbalken. Bland annat visade utredningen att vatten var en värdefull naturresurs med hänsyn till miljö, rekreation och friluftsliv. Vidare ansågs att miljömässigt skulle en stor vinst kunna göras om vattenlagen integrerades med miljöbalken, då vattenlagen många gånger klandrats för att inte visa tillräcklig hänsyn till miljön (Proposition 1997/98:45). Med mål att göra miljölagstiftningen mer överblickbar trädde miljöbalken (SFS 1998:808) i kraft i januari 1999 och hela 16 miljölagar upphörde i samband med ikraftträdandet. (Bengtsson, et al., 2015).

Miljöbalkens syfte är att främja en hållbar utveckling så att nuvarande och kommande generationer garanteras en hälsosam miljö och möjlighet att utnyttja naturresurser (SFS 1998:808, 1 kap. 1 §).

I samband med införandet av miljöbalken inrättades miljödomstolar vid tingsrätterna i Stockholm, Vänersborg, Växjö, Umeå och Östersund. Lokaliseringen härrörde från vattendomstolarnas tid (SOU 2008:31). Nacka tingsrätt övergick till att vara miljödomstol istället för Stockholms tingsrätt år 2007. Miljödomstolarnas domkretsar var indelade utifrån huvudavrinningsområdena för Sveriges vattendrag, liknande de tidigare vattendomstolarnas domkretsar, en indelning som hade gällt sedan tillkomsten av äldre vattenlagen.
Andra instans var miljööverdomstolen vilken utgjorde en del av Svea hovrätt (SOU 2008:31). Sista instans utgjordes av Högsta domstolen. Om ärendet inleddes vid en förvaltningsmyndighet, Länsstyrelsen, var andra instans miljödomstolen och sista instans miljööverdomstolen (Direktiv 2007:94). Instansordningen sammanfattas i tabell 4 i avsnitt 4.4.

4.3 Lagstiftning i dag

4.3.1 Miljöbalken

Sedan 1999 prövas således vattenverksamhet genom miljöbalken (MB) (SFS 1998:808). Reglerna rörande vattenrätt finns i det 11 kapitlet vilket alltså till stora delar bygger på

VL. Införandet av vattenlagen i miljöbalken orsakade inte några större ändringar av de ursprungliga paragraferna i VL. Det som kom att förändras var emellertid avvägningen mot andra intressen (Naturvårdsverket, 2008). Miljörättsliga regler fördes som tidigare nämnts, in i miljöbalken på grund av att vattenföretag generellt sett påverkar miljön i hög grad då dessa företag använder en av de mest betydelsefulla naturresurserna vi har (Bengtsson, 2015). Genom uppkomsten av miljöbalken blev vattenrätten en del av miljörätten.

I vattenlagen benämndes de verksamheter och åtgärder i samt med vatten som vattenföretag, i miljöbalken ersattes det begreppet med vattenverksamhet (Bengtsson et al., 2015). I likhet med vattenlagen får vattenverksamhet enbart utövas om båtnad föreligger, alltså att fördelarna från allmän och enskild ståndpunkt väger tyngre än kostnader, skador och olägenheter vattenverksamheten medför (MB 11 kap. 6 §).

I förarbetena till miljöbalken framhölls det att tillståndsplikt fortsatt skulle gälla för vattenverksamhet och en generell tillståndsplikt gäller för all vattenverksamhet (MB 11 kap. 9 § 1 st.). Undantag från huvudregeln finns dock, vissa vattenverksamheter är tillåtna eller enbart anmälningspliktiga. År 2005 infördes möjligheten att förelägga om anmälningsplikt för mindre vattenverksamheter för att få till stånd en miljöprövning som var mer effektiv (SFS 2005:571 lag om ändring i miljöbalken). För vissa vattenverksamheter krävs därför enbart att de anmälts innan de inletts istället för tillstånd (MB 11 kap. 9 a §). Vattenverksamheter som enbart behöver anmälas till tillsynsmyndigheten står angivna i förordningen (SFS 1998:1388) om vattenverksamhet m.m. 19 §. Verksamheter som är tillåtna står angivna i MB 11 kap. 11, och 12 §§, 13 § 2 och 4 st. samt 15 och 16 §§. Vattenverksamheter som är undantagna anmälnings- och tillståndsplikt är sådana som uppenbart inte skadar allmänna eller enskilda intressen (MB 11 kap. 12 §). Undantagen tillståndsplikten är bland annat täckdikning där dräneringsrören understiger 300 millimeter och det är troligt att allmänna och enskilda intressen lider skada (MB 11 kap. 13 §).
Verksamheter som inte är tillståndspliktiga enligt 11 kapitlet kan likväl vara tillståndspliktiga enligt MB 7 kap. 28 a §. Paragrafen innebär att tillstånd krävs om en åtgärd eller verksamhet på ett betydande sätt kan påverka miljön inom ett Natura 2000-område. För att miljöbalkens mål och de allmänna hushållsreglerna i det tredje kapitlet

ska tryggas finns därmed bestämmelser om tillstånd och anmälan för diverse åtgärder (Nordberg, 2014).

Beslutsinstanser

Ansökan om prövning av tillstånd för vattenverksamhet prövas i dag av mark- och miljödomstol (MB 11 kap. 9 b §), vilken ersatte den tidigare miljödomstolen den 2 maj 2011. Det finns fem mark- och miljödomstolar i Sverige, dessa hör till tingsrätterna i Nacka, Vänersborg, Växjö, Umeå och Östersund.(Sveriges Domstolar, 2016).

Vanligtvis har Sveriges domstolar domkretsar som motsvarar Sveriges administrativa indelning i län och kommuner, exempelvis hovrätter och tingsrätter. Dagens mark- och miljödomstolar har i stort sett samma domkretsar som de tidigare miljödomstolarna, emellertid är domkretsarna i dag anpassade till den administrativa indelningen i högre grad (Sveriges Domstolar, 2011). Respektive mark- och miljödomstols domkrets sammanfattas i tabell 1 och visas geografiskt i figur 1. Nästa instans är mark- och miljööverdomstolen vilken är en del inom Svea Hovrätt. I likhet med mark- och miljödomstolarna ersatte mark- och miljööverdomstolen vid sitt bildande den 2 maj 2011 en tidigare överdomstol kallad Miljööverdomstolen (Mark - och miljööverdomstolen, 2012). Sista instans är Högsta domstolen (Bengtsson et al., 2015). Instansordningen sammanfattas enligt tabell 4 i avsnitt 4.4. Även länsstyrelsen är prövningsmyndighet enligt miljöbalken (MB 16 kap. 1 §). Vid missnöje rörande länsstyrelsens beslut kan beslutet överklagas hos mark- och miljödomstolen som avgör genom dom.

I likhet med vattenlagen prövar mark- och miljödomstolen ansökningsmål (MB 21 kap. 1 a §) och stämningsmål (MB 21 kap. 2 §). I övrigt gäller det som beskrivits angående dessa två typer under avsnitt 4.2.5 om 1983 års vattenlag.

Prövning av ansökan om tillstånd till vattenverksamhet sker i mark- och miljödomstol enligt MB 11 kap. 9 b §. Emellertid sker prövningen av tillstånd för miljöbalkens markavvattningsverksamheter i första instans fortfarande av Länsstyrelsen om det inte förekommer förhållanden som tas upp i 7 kap. 19 och 29 §§ lagen (SFS 1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LVV). I dessa fall är det mark- och miljödomstolen som ska pröva ansökan (MB 11 kap. 9 b §). Det kan i föregående fall

röra sig om omständigheter som att det inkommit yrkanden om att andra än sökanden ska delta i markavvattningen eller att andra fastigheter än sökandens kommer att beröras av åtgärden (LVV 7 kap. 19 §). Det gäller skiljda krav på tillstånd eller anmälan beroende på vilken typ av vattenverksamhet det rör sig om, dess storlek och dess inverkan på miljön enligt miljöbalken.

Tillstånd kan sökas även om detta inte krävs för vattenverksamheten (MB 11 kap. 9 § 2 st.) En anledning till att det kan vara att verksmhetsutövaren med tillståndet i viss mån tryggar sin ställning.

Med stöd av MB 11 kap 9 § kan tillsyndsmyndigheten i enskilda fall förelägga en verksamhetsutövare att ansöka om tillstånd för en vattenverksamhet som inte är tillståndspliktig. Bedrivs en vattenverksamhet utan tillstånd bär verksamhetsutövaren bevisbördan beträffande de förhållanden som rådde innan verksamheten startade (MB 16 kap. 10 §). Länsstyrelserna kan även förelägga verksamhetsutövare att visa vilka tillstånd de har, även då är det upp till verksamhetsutövaren att hitta handlingarna (Personlig kommunikation, H. Sjöberg, 14 april, 2016).

Tabell 1. Mark- och miljödomstolars domkretsar.

Mark- och miljödomstol	**Domkrets**
Mark- och miljödomstolen i Nacka	Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Gotlands, Västmanlands och Dalarnas län. Hallsberg, Kumla, Lekeberg, Lindesbergs, Ljusnarsberg, Nora och Örebro kommun
Mark- och miljödomstolen Vänersborg	Hallands, Västra Götalands och Värmlands län. Askersunds, Degerfors, Hällefors, Karlskoga och Laxå kommun.
Mark- och miljödomstolen Växjö	Östergötlands, Jönköping, Kronobergs, Kalmar, Blekinge och Skåne län.
Mark- och miljödomstolen i Umeå	Norrbottens län. Bjurholm, Lycksele, Malå, Nordmaling, Norsjö, Robertsfors, Skellefteå, Sorsele, Storuman, Umeå, Vindeln, Vännäs och Örnsköldsviks kommun.
Mark- och miljödomstolen i Östersund	Gävleborgs, Jämtlands och Västernorrlands län bortsett från Örnsköldsviks kommun. Dorotea, Åsele och Vilhelmina kommun.

Figur 1. Karta över Sveriges mark- och miljödomstolars domkretsar. (Sveriges Domstolar, 2016).

Miljöbok och vattenbok

Mark- och miljödomstolens avgöranden i ärenden som berör vattenverksamhet enligt 11 kapitlet MB och LVV ska registreras av mark- och miljödomstolen (LVV 9 kap. 7 § och förordningen (1998:1388) om vattenverksamhet m.m. 8 §). Förteckningen kallas *vattenbok* enligt LVV 9 kap. 7 § och är en del i *miljöboken* som nämns i 8 § förordningen (1998:1388) om vattenverksamhet m.m. Miljöbokens syfte är att förenkla arkivsökningar av domar och den finns i två varianter. En del är till för att söka i och läsa och den andra för att redigera och komplettera med nya uppgifter (Domstolsverket, 2016).

Miljöbokens förlaga var den tidigare vattenboken som till att börja med reglerades i ÄVL 12 kapitlet och senare i VL 22 kapitlet. Enligt delbetänkandet *Miljödomstolarna – domkretsar – lokalisering – handläggningsregler* (SOU 2008:31) finns en grundlig motivering till vattenboken i 1910 års betänkande av vattenrätts- och dikningslagskommittéerna. Av denna framgick det att genom vattenboken skulle alla enkelt kunna skaffa sig kännedom om rättigheter och skyldigheter som var förenade med varje vattenverk samt gynna en homogen och planmässig behandling av frågor som berörde vattenverksanläggningar i ett vattendrag.

Den äldre versionen av miljöboken var manuellt hanterad och bestod utav en liggare och nålkartor vilka var kartor där verksamheterna markerades med en nål (Personlig kommunikation, C.P. Jönsson, 20 april, 2016). Den tidigare vattenboken följde varje ås eller älvs avrinningsområde och var indelad i olika avdelningar beroende på typ av vattenföretag. Samtliga företag var markerade på den såkallade nålkartan vilken var en karta över vattensystemet i skala 1:100 000 (Hultquist, 1985).

Den nuvarande miljöboken är indelad i fem avdelningar varav de första fyra är likvärdiga med den förra vattenboken. I samband med inrättandet av miljöbalken adderades den femte avdelningen vilken avser miljöfarlig verksamhet (DVFS 2011:2 4 §). Miljöboken är även den upplagd efter vattenavrinningsområdena (Personlig kommunikation, C.P. Jönsson, 31 maj, 2016). Arkivpersonal samt handläggare på mark. och miljödomstolen har tillgång till miljöboken. Länsstyrelserna har även de tillgång till miljöboken, de har dock inte direktåtkomst till mark- och miljödomstolens arkivförteckningar (Personlig kommunikation, H. Petersson, 22 april, 2016).

Alla domar sedan 1919 som avgjorts i vattendomstol som i den äldre versionen vattenboken utgjordes av pärmar med lösblad, är nu inskannade och länkade i dagens miljöbok. Originalbladen finns arkiverade (Domstolsverket, 2016).

4.3.2 Lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet

Miljöbalksreformen innebar följaktligen att de avsnitt i VL som kunde kopplas till centrala miljöfrågor ersattes av miljöbalkens allmänna regler samt det 11 kapitlet som innehöll bestämmelser specifikt för vattenverksamhet. Övriga avsnitt i VL ansågs med

stor fördel hållas samman för systematiska och praktiska skäl och regeringen föreslog att de skulle bilda en egen lag (Proposition 1997/98:45).

De avsnitt i VL som inte var av miljörättslig natur utan mer av vattenrättslig karaktär fördes alltså inte in i miljöbalken utan de kom i stället att utgöra lagen (SFS 1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LVV) (Naturvårdsverket, 2008). Bestämmelserna i LVV utgör i huvudsak bestämmelserna av teknisk karaktär i VL och berör rådighet, bildande av samfälligheter och bygde- och fiskeavgifter. Miljöbalken och lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet kompletterar varandra och ska tillämpas parallellt.

Även i LVV:s prövning av vattenverksamheter sker genom ansökningsmål och stämningsmål i mark- och miljödomstol. Ett tillägg till den lista över ansökningsmål som återfinns i MB 21 kap. 1 §, finns i LVV 7 kap. 1 §. De kompletterande målen i LVV är partsrelaterade mål som ändock har rättskraft mot tredje man eftersom de är ansökningsmål (Naturvårdsverket, 2008). Stämningsmålen regleras i LVV 7 kap. 2 §.

4.3.3 Äldre tillstånds rättskraft

Till skillnad från äldre lagstiftning där tillstånd gavs för näst intill all framtid, får tillstånd, godkännanden och dispenser endast meddelas för en begränsad tid enligt miljöbalken (MB 16 kap. 2 §). I miljöbalkens promulgationslag (SFS 1998:811) 5 § fastställs att vattenrättsliga tillstånd, lagligförklaringar, dispenser och godkännanden som meddelats enligt äldre lagstiftning fortsatt ska gälla. Tillstånden skall anses meddelande enligt bestämmelser motsvarande miljöbalkens bestämmelser (MP 5 §). Emellertid kan alla vattenrättsliga tillstånd omprövas enligt gällande lagstiftning oavsett vilket lagstiftning som legat till grund för dem (Naturvårdsverket, 2007). Med stöd av MP 34 § anses rättigheter som i ÄVL 2 kap. 41 § ansågs jämställda med äldre vattenrättsliga tillstånd vara möjliga att omprövas enligt miljöbalken 24 kap. 5 §. Tillstånd som meddelats enligt MP 5 § omfattas av miljöbalkens rättkraftsregel som framställs i MP 24 kap. 1 §.

Ett stort antal av de vattenverksamheter och vattenanläggningar som finns i dag byggdes eller drivs med tillstånd som tillkommit genom äldre lagstiftning. De vattenverksamheter som uppfördes innan tillståndsplikt införts för anläggande och drift

saknar tillstånd (SOU 2014:35). Mycket gamla företag står dock inte oskyddade, det brukar hävdas att ägarens rätt att ha dem kvar i stället skyddas av reglerna bakom urminnes hävd. (Olsen Lundh, 2013 & SOU 2014:35). Rättsinstitutet urminnes hävd har använts i Sverige sedan 1400-talet och innebär att ursprunget till den verksamhet som anses grundad med institutet inte längre kan spåras. I doktrin och praxis anses detta vara cirka 90 år (Blomström, 2015). Exempel på verksamheter där handlingar saknas är 200-300 år gamla dammar i Bergslagen (Enkätsvar från lantmäterikontoret i Örebro).

I samband med införandet av den nya jordabalken (SFS 1970:994) upphävdes möjligheten att bilda ny urminnes hävd (Kammarkollegiet, 2012). Enligt miljöbalkens promulgationslag uppnår endast tillstånd som meddelats, samma ställning som tillstånd enligt miljöbalken (MP 5 §) och därför anses rätt som uppstått genom urminnes hävd inte kunna likställas med ett tillstånd då det inte meddelats enligt 5 § (Kammarkollegiet 2012). I den 5 § i lagen (SFS 1998:813) om införande av lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet framgår det dock att urminnes hävd inte ska begränsas och därmed kvarhålls äganderätten men denna uppnår inte samma status som tillstånd enligt miljöbalken. Urminnes hävd är alltså ett laga fång till fast egendom eller rättigheter i fastighet som kan anföras vid privaträttsliga tvister (Kammarkollegiet, 2012). Urminnes hävd kan däremot inte omprövas enligt MB 24 kap. 5 § eftersom rättigheten inte anses uppnå tillståndsstatus.

4.3.4 Sammanfattning av rättsläget och dess förändring

Redan under medeltiden reglerades alltså rättsförhållanden rörande vatten och sedan dess har brukandet och avlägsnande av vatten stadgats i flera olika lagstiftningar genom åren. En översikt av den vattenrättsliga lagstiftningen visas i tabell 2. I samband med dessa lagstiftningar meddelades ett antal olika typer av beslut för vattenverksamhet, vilka i handlingar kan benämnas häradsrättsdom, utlåtande, tillståndsbeslut eller vattendom. Vilka benämningar på beslut som tillkommit när kan sammanfattas enligt tabell 3. Dessa beslut meddelades samt meddelas i ett flertal olika beslutsinstanser som kan sammanfattas enligt tabell 4.

.

Tabell 2. Sammanställning över vattenrättslig lagstiftning.

År	**1734-1880**	**1879-1918**	**1918-1983**	**1983-1998**	**1999 och framåt**
Lag	Byggningabalken i 1734 års lag	1879 års dikningslag	1918 års vattenlag	1983 års vattenlag	Miljöbalken
	Näringsfrihets-förordningen	1880 års vattenrätts-förordning			Lag med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet

Tabell 3. Översikt över olika benämningar på beslut.

Benämning	**Beslut**
Häradsrättsdom	Avgöranden som meddelats i häradsrätt.
Utlåtande	Tillstånd som beslutats i förrättningar som meddelats med stöd av 1879 års dikningslag eller 1918 års vattenlag.
Tillståndsbeslut	Tillstånd som beslutats i förrättningar som meddelats med stöd av 1983 års vattenlag.
Vattendom, dom	Tillstånd för vattenverksamheter som prövats i vattendomstol, miljödomstol eller mark- och miljödomstol.
Tillstånd	Tillstånd för markavvattning som prövats av Länsstyrelsen.

Tabell 4. Sammanställning över instansordning.

	Första instans	**Andra och tredje instans**	**Sista instans**
Besluts-instanser	Häradsrätt (innan1849)	Lagmansrätt och Hovrätt	Högsta domstolen
	Häradsrätt (1849-1970)	Svea hovrätt	Högsta domstolen
	Vattendomstol	Vattenöverdomstolen	Högsta domstolen
	Miljödomstol	Miljööverdomstolen	Högsta domstolen
	Mark- och miljödomstol	Mark- och miljööverdomstolen	Högsta domstolen
	Länsstyrelsen	Mark- och miljödomstolen (Tidigare miljödomstolen)	Mark- och miljööverdomstolen (Tidigare miljööverdomstolen)

4.5 Myndigheter och domstolars arkivering

I detta avsnitt redovisas resultaten beträffande arkivering av vattendomar och avsnittet redogör för de myndigheter och domstolar som fungerar som arkivhållare och vilka arkiv dessa förvarar. Citat från intervju- och enkätsvar redovisas i bilaga 5.

4.5.1 Allmänt om arkivering

Det nationella arkivsystemet i Sverige började växa fram kring det förra sekelskiftet, till stor del på grund av att den statliga verksamheten expanderade stort (Geijer, Lenberg & Lövblad, 2013). 1903 kom kungörelsen (1903:56) angående allmänna grunder för ordnande och förtecknande av vissa offentliga arkiv, principerna i denna kungörelse användes sedan för arkivredovisning i nästan ett sekel. Efter kungörelsens tillkomst infördes en mängd olika författningar och fram till i dag reglerades arkivvården i flera olika lagar och myndighetsföreskrifter (Geijer et al, 2013).

I dag gällande lagstiftning är arkivlagen (SFS 1990:782) vilken trädde i kraft den 1 juli 1991. Både statliga och kommunala myndigheters arkiv lyder under arkivlagen (SFS 1990:782). Arkivlagen, som den benämns, gäller även arkiven hos organisationer med myndighetsfunktioner och är en pusselbit i regelverket som styr myndigheternas hanterande av handlingar (Geijer et al., 2013). Premissen för lagstiftaren som ledde till att arkivlagen infördes var att såväl enskilda personers brev- och bildsamlingar, lantegendomars gårdsarkiv som myndigheters arkiv är delar av kulturarvet och ska bevaras.

När arkivlagen infördes introducerades enhetliga, grundläggande bestämmelser för myndigheternas arkivverksamhet, något som saknats tidigare då den offentliga arkivverksamheten varit delad mellan förordning eller myndighetsföreskrifter (Geijer et al. 2013). Vidare beskriver Geijer et al. att begreppet allmänna handlingar och rätten att ta del av allmänna handlingar med stöd av tryckfrihetsförordningens (SFS 1949:105) bestämmelser är starkt förknippat med arkivlagen. I arkivlagen (SFS 1990:782) 3 § anges syftena med arkivvården och myndigheters skyldighet att tillgodose rätten att ta del av allmänna handlingar fastställs i första punkten. Enligt Geijer et al. (2013) har lagstiftaren i samband med uppkomsten av arkivlagen eftersträvat att understryka sambandet mellan arkivverksamhet och rättigheten att ha tillgång till allmänna handlingar. Emellertid är inte avsikten med arkivverksamhet enbart att allmänna

handlingar ska vara tillgängliga, myndigheters arkiv ska också med stöd av arkivlagen 3 §, tillgodose behovet av information för rättstillämpningen och förvaltningen samt forskningens behov.

Arkivlagen är en ramlag, det innebär att lagen endast omfattar allmänt hållna bestämmelser (Geijer et al, 2014). För att konkretisera reglerna i arkivlagen preciseras dem genom arkivförordning (SFS 1991:446) och förordning (SFS 2009:1593) med instruktion för Riksarkivet.

Enligt Geijer et al. (2013) finns det i huvudsak tre alternativ för hur arkiv som hör till en arkivbildare vars verksamhet upphört och verksamheten tagits över av annan arkivbildare, ska hanteras. Antingen överlämnas arkivet till den andra arkivbildaren eller till en arkivinstitution eller så lånas det ut (Geijer et al., 2013). Vidare beskriver Geijer et al. att i de fall verksamheten ska fortsätta är det ofta en fördel om hela eller i alla fall delar av arkivet överlämnas eller lånas ut till den nya arkivbildaren, av den orsaken att handlingar i arkivet kan krävas som referens. Om nödvändigt för den fortsatta verksamheten kan även handlingar integreras med den andra arkivbildarens arkiv. Enligt Jenkinson (1937) kan arkiv som enbart övertagits för förvaring anses höra till den ursprungliga arkivbildaren, samtidigt som de handlingar från arkiv som används i den nya arkivbildarens verksamhet kan anses höra till den sistnämndas arkiv (Jenkinson, 1937, refererad i Geijer et al. 2013).

Mark- och miljödomstolarna registrerade tidigare arkiven efter allmänna arkivschemat, vilket infördes i svensk statlig förvaltning 1904. 2008 övergick mark- och miljödomstolen till ett helt annat system vilket innebar en stor förändring. Det nuvarande systemet är processbaserat och medför att digitala handlingar enklare ska kunna förtecknas (Personlig kommunikation, H. Peterson 22 april, 2016). Innan var systemet helt pappersbaserat och det blev tungrott med åren enligt H. Petersson (Personlig kommunikation, 26 april, 2016). I dag förtecknas statliga arkiv enligt föreskrifter från Riksarkivet. Rådande arkivbildning förtecknas enligt Riksarkivets föreskrift RA-FS 2008:4 samt registreras i Miljöboken vilken regleras i Domstolsverkets föreskrifter, främst DVFS 2011:2 (Personligt kommunikation, H. Petersson, 22 april, 2016).

4.5.2 Det statliga arkivväsendet

Riksarkivet bildades år 1618 och är en av Sveriges äldsta myndigheter. Ursprungligen var Riksarkivet det kungliga kansliets arkiv. Under 1800-talet blev Riksarkivet ett nationalarkiv (Geijer et al, 2013). 1903 inrättas landsarkiv i Uppsala och Lund efter att Kongl. Maj:ts nådiga instruktion för landsarkiven (SFS 1902:114) träder i kraft.

Landsarkivens uppgift var enligt instruktionen att ta emot arkivhandlingar från kommuner, ämbets- och tjänstearkiv, korporationer, anstalter och enskilda personer samt förvara handlingarna samt ordna dem på ett sådant vis att de kunde tillgängliggöras.

Det statliga arkivväsendet, Riksarkivet och landsarkiven hör i dag till en samlad myndighet kallad Riksarkivet (T. Eriksson, personlig kommunikation, 19 april, 2016.). Denna samlade myndighet bildades år 2010. Riksarkivet ansvarar för den offentliga arkivverksamheten och för arkivvården i Sverige (Förordning (2009:1593) med instruktion för Riksarkivet 1 §). Myndighetens uppgift är att övervaka den offentliga arkivverksamheten och arkivfrågor i Sverige samt utforma föreskrifter och allmänna råd för arkivhantering (Riksarkivet, 2013). Riksarkivet är också arkivmyndighet för och tar emot handlingar från statliga myndigheters arkiv och arkiv från andra organisationer (Förordning (2009:1593) med instruktion för Riksarkivet 4 §).

Vattendomar

Riksarkivet centralt, i dag den nationella divisionen i Stockholm, hade redan under 1600-talet uppdraget att ta emot så kallade renovationer, det vill säga avskrifter och kopior, av alla domar som rörde mark, vatten och annan fast egendom enligt T, Eriksson (Personlig kommunikation, 19 april, 2016). Ursprungligen skickades renovationerna till respektive hovrätt, Riksarkivet tog över renovationerna fram till 1948 från Svea Hovrätt medan äldre renovationer från Göta Hovrätt finns kvar på hovrätten i Jönköping. 1971 tog Riksarkivet i Stockholm över skyldigheten att ta emot renovationerna för landets alla inskrivningsmyndigheter (T. Eriksson, personlig kommunikation, 19 april, 2016). Enligt T. Eriksson utgick skyldigheten att ta emot renovationerna i samband med att det centrala fastighetsdataregistret kom till under 1990-talet och kopiorna gallrades ut i och med detta.

4.5.3 Landsarkiv

Till skillnad mot det centrala Riksarkivet som tog emot renovationer, alltså kopior på domar, har landsarkiven originaldomstolars arkiv enligt T. Eriksson (Personlig kommunikation, 9 maj, 2016).

Generellt sett förvarar landsarkiv inte handlingar från vattendomstolar, det enda landsarkivet som förvarar originalhandlingar från en vattendomstol är landsarkivet i Vadstena som förvarar arkiv från Söderbygdens vattendomstol enligt T. Eriksson (Personlig kommunikation, 19 april, 2016).

De handlingar som förvaras på landsarkiv som rör vattenverksamhet är enligt de landsarkiv som kontaktats, vanligtvis domböcker från häradsrätter där vattendomar meddelade innan 1920 ingår, dikningsplaner där skogsvårdsstyrelsen handlagt förrättningen och handlingar för markavvattningssamfälligheter som bildades före 1879 års dikningslag. De flesta förteckningar är sökbara i den Nationella Arkivdatabasen, NAD (Personlig kommunikation, E. Hagberg, 11 maj, 2016).

Generellt är inget material rörande vattenrättsärenden digitaliserat utan det mesta är i pappersform enligt de landsarkiv som kontaktats. Enligt M. Juvas (landsarkivet i Göteborg) kan uppgifter som rör markavvattning, utdikning, vattenavledning och sjösänkning förutom länsstyrelsernas och skogsvårdsstyrelsernas arkiv även ingå i en mängd andra arkiv som de förvarar (Personlig kommunikation, M. Juvas, 12 maj, 2016).

Arkivens inre ordning varierar, de kan exempelvis vara ordnade alfabetiskt, kronologiskt, geografiskt eller en kombination av dessa (Personlig kommunikation, L. Nyberg, 16 maj, 2016).

4.5.4 Mark och miljödomstolars arkiv

Respektive mark- och miljödomstol förvarar arkiv från tidigare arkivbildare inom domstolsväsendet såsom vattendomstol och miljödomstol. 1919 inrättades de första vattendomstolarna, 1971 upphörde vattendomstolarna att vara självständiga domstolar och uppgick i tingsrätterna, 1998 i samband med införandet av miljöbalken skedde ytterligare en omorganisation och miljödomstolarna inrättades. 2011 skedde den senaste förändringen då miljödomstolarna ersattes av mark- och miljödomstolen.

Genom åren har dessa omorganisationer och förändring av domkretsar medfört att vissa mark- och miljödomstolars arkiv innehåller handlingar från tidigare domkretsar eller övertagna handlingar från andra domstolar. Generellt sett förvarar varje mark- och miljödomstol arkiv från alla äldre instanser, viss skillnad råder dock mellan respektive tingsrätt. Några av mark- och miljödomstolarna som intervjuats har sänt iväg delar av arkiven till landsarkiv eller har planer på att göra det. Enligt C.P. Jönsson (Mark- och miljödomstolen i Växjö) kommer akter från vattenmål från och med 1971 att på sikt skickas till landsarkivet i Vadstena på grund av platsbrist (Personlig kommunikation, 10 maj, 2016). Söderbygdens vattendomstols arkiv har redan skickats från Växjö tingsrätt. Arkiven som förvaras hos respektive mark- och miljödomstol redovisas i bilaga 6.

Utöver domar för vattenverksamhet som meddelats i någon av nämnda instanser finns hos akter för markavvattningssamfälligheter, vilka normalt prövas av Länsstyrelsen, som bildats med stöd av miljöbalken och prövats vid någon mark- och miljödomstol, arkiverade hos respektive mark- och miljödomstol (Heeb, 2014). Mark- och miljödomstolarna har även handlingar för överklagandemål från länsstyrelser och domar som tillkommit i mark- och miljödomstol.

Arkiv hos mark- och miljödomstolarna med handlingar fram till 1998 är analoga, därefter är material i varierande grad digitalt, vilket styrs av gallringsföreskrifter avseende digitala handlingar (Personlig kommunikation, B. Jonsson, 22 april, 2016).

Enligt H. Petersson (mark- och miljödomstolen i Nacka) skiljer sig vattendomar från andra typer av mål som finns på en domstol. Vattendomar har betrodd rättskraft mycket längre än vanliga domar eftersom anläggningarna finns i decennier. (Personlig kommunikation, 26 april, 2016).

4.5.5 Länsstyrelsens arkiv

För de handlingar som uppkommit vid förrättningar i enlighet med 1918- och 1983 års vattenlag är Länsstyrelsen är arkivmyndighet (Heeb, 2014). Vanligen finns akterna från förrättningarna i ett arkiv som kallas vattenarkivet. Vattenarkivet innehåller material som Länsstyrelsen fick överta när lantbruksnämnderna lade ner samt material som tillkommit senare från Jordbruksverket. Enligt E. Henriksson (Länsstyrelsen Uppsala

län) är det inte Länsstyrelsen som är vattenarkivets arkivbildare. Det var myndigheten lantbruksnämnden bildad 1956 som svarade för markavvattningarna. Lantbruksnämnden övertog bland annat kungliga lantbruksstyrelsens markavvattningsarkiv. 1991 lade lantbruksnämnden ner och delar av verksamheten övertogs av Länsstyrelsen som i samband med det även övertog arkiven (Personlig kommunikation, 12 maj, 2016).

Detta arkiv kan i vissa fall innehålla även utredningsmaterial till förrättningar, utredningar för broar och trummor samt även täckdikningsplaner som inrättats av de före detta Lantbruksnämnderna för enskilda fastigheter (Heeb, 2014). Dessutom innehåller arkiven naturligtvis handlingar från markavvattningsföretag och mindre vattenverksamheter så som bryggor som länsstyrelserna lämnat tillstånd till eller mottagit anmälningar om i modern tid (Personlig kommunikation H. Sjöberg, 14 april, 2016).

Vad som finns hos vattenarkiven i olika län kan dock skilja sig och informationen är inte alltid tillgänglig på internet. Det skiljer sig mellan länen hur långt respektive länsstyrelse har kommit med digitaliseringen av vattenarkivet. Vissa har god information på sin hemsida om vattenarkivet och en tjänst med digitaliserade kartor, andra måste kontaktas för beställning av papperskopior från arkiven.

4.5.6 Lantmäteriets arkiv

Lantmäteriet har ett digitalt arkiv kallat Arken som innehåller historiska kartor upprättade så långt bak i tiden som på 1600-talet. Sedan Lantmäteriets tillkomst 1628 har kartor med skrivna handlingar blivit noga arkiverade och bibehållna. Större delen av dessa arkiv har skannats in och är tillgängliga i Arken (Lantmäteriet, 2012).

Handlingar som innehåller ritningar och handlingar om dikningsföretag och liknande kallas hos Lantmäteriets för Vattenakter. Vad gäller dessa vattenakter finns handlingar i Arken som kommit till tidigare än 1927 där Lantmäteriet är arkivmyndighet. Det digitala arkivet Arken nås via Lantmäteriets webbtjänst *Historiska kartor* och materialet kan mot beställas mot en avgift, antingen i tryckt eller i digital form (Lantmäteriet, 2012). Professionella användare med behov av materialet i Arken i sin yrkesverksamhet

kan teckna ett avtal med Lantmäteriet som ger dem direktåtkomst till det digitala arkivet i tjänsten *Arkivsök* (Lantmäteriet, u.å.).

De markavvattningsföretag som är prövade enligt 1879 års dikningslag eller äldre bestämmelser, det vill säga markavvattningsföretag som uppstod före 1920, finns registrerade hos Lantmäteriet i Arken (Naturvårdsverket, 2008). Enligt ett enkätsvar från lantmäterikontoret i Örebro har de i nutid enbart dokumenterat en kartmässig översikt över dikningsföretag i länet.

Enligt ett annat enkätsvar dras gränsen för vad Lantmäteriet arkiverat vid tiden då äldre vattenlagen tillkom, i samband med införandet förlorade lantmätaren och Lantmäteriet sin roll vad gäller förrättningar för markavvattningsföretag (Enkätsvar från lantmäterikontoret i Örebro). Flera av dessa äldre projekt är emellertid stora och av stor betydelse menar respondenten eftersom att mycket gjordes under de sista årtiondena under 1800-talet till följd av skiftesverksamhet och ökad teknisk kunskap (Enkätsvar från lantmäterikontoret i Örebro). Ett exempel på ett stort projekt är sjösänkningar som än i dag är av betydelse.

På frågan om vilka synpunkter respondenterna i enkäten hade på förslaget att Lantmäteriet i framtiden skulle kunna hantera markavvattningsföretag liknande gemensamhetsanläggningar och att vattendomar därmed kan komma att registreras i fastighetsregistret, ställde sig respondenterna i huvudsak positiva. Enligt enkätsvaren från lantmäterikontoren i Växjö, Örebro och Östersund framgår att dikningsföretag är lämpliga att hantera enligt Anläggningslagen (SFS 1973:1149) och Lag om förvaltning av samfälligheter (SFS 1973:1150). Enligt enkätsvaren lyfte lantmäterikontoren i Lidköping Göteborg samt Växjö frågor om hur detta i praktiken skulle fungera. Bland annat ansåg lantmäterikontoret i Lidköping att det krävde omfattande utbildning och stora kostnader, lantmäterikontoret i Växjö nämnde att en svårighet var hur dessa äldre företag skulle registreras. Av lantmäterikontoret i Örebros enkätsvar framgår det att respondenten saknade specialistingenjörer som tidigare funnits att tillgå på lantbruksnämnder och sedermera länsstyrelser.

Om förslaget skulle bli verklighet framgår det i enkätsvaren att lantmäterikontoret i Växjö ansåg att arbetet med att utreda vattenrätter och fånga upp vattendomar i

förrättningar krävde ett organiserat centralt projekt på Lantmäteriets huvudkontor i Gävle eftersom att ett omfattande samarbete mellan Lantmäteriet, domstolarna och arkivmyndigheterna måste komma till stånd. Lantmäterikontoret i Östersund anser att det måste bli enklare att fånga upp dessa domar då det i nuläget upplevdes som lite av ett "träsk". I enkätsvar föreslår lantmäterikontoret i Örebro att arkiven organiseras och skannas i en gemensam bas och kopplas med Lantmäteriets arkivsökningsfunktion och att gällande information på sikt bör registreras i fastighetsregistret.

4.5.7 Skogsstyrelsens arkiv

Skogsstyrelsens föregångare Skogsvårdsstyrelsen bildades i alla län utom Norrbotten, Västerbotten och Gotland år 1905 i samband med att 1903 års skogsvårdslag träder i kraft. Senare bildades skogsvårdsstyrelser även i Norrbotten, Västerbotten och Gotlands län. I enlighet med förslag från 1936 års skogsutredning bildas år 1941 en myndighet, Skogsstyrelsen som skulle bedriva en vägledande verksamhet gentemot skogsvårdsstyrelserna. Fram till 1996 var skogsstyrelserna länsvisa organisationer, dock regionaliserades de 1997 enligt G. Strömberg (Personlig kommunikation, 2 maj, 2016). 2006 slogs skogsvårdsstyrelserna och Skogsstyrelsen samman till en myndighet, Skogsstyrelsen (L.E. Holmberg, u.å.).

Det är länge sedan Skogsstyrelsen hade någon aktiv del i vattendomar (Personlig kommunikation, E. Andersson, 15 april, 2016). Det var i samband med att förrättningsmän från föregångaren till Skogsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelserna handlade vissa förrättningar rörande avvattning av skogsmark (Personlig kommunikation, S. Björk, 5 april, 2016). Gamla dikningsplaner som upprättas av förrättningsmän från Skogsvårdsstyrelsen förvarades tidigare i arkiven på respektive Skogsstyrelses, då Skogsvårdsstyrelses kontor, emellertid har arkiven nyligen förflyttats till Skogsstyrelsens huvudkontor i Jönköping enligt E. Andersson (Personlig kommunikation, 15 april, 2016).

Enligt G. Strömberg förvarar Skogsstyrelsen hela eller delar av arkiv från Skogsstyrelsen med föregångare samt de äldre skogsvårdsstyrelserna, det vill säga från 1905 till 1996 och 1997 till 2005. Det finns dock inte något särskilt arkiv för dikningsplaner (Personlig kommunikation, 26 april, 2016).

Handlingar från Skogsstyrelsen med föregångare kan även finnas hos landsarkiv. Delar av arkiven på tidigare Skogsvårdsstyrelsen har levererats till landsarkiven i den utsträckning som de inte behövdes i verksamheten längre enligt G. Strömberg (Personlig kommunikation, 26 april, 2016). Landsarkivet i Uppsala förvarar arkiv med skogsdikningsplaner från Skogsvårdsstyrelserna i Uppsala, Södermanlands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län enligt L. Oja (Personlig kommunikation, 11 maj, 2016). Landsarkivet i Östersund förvarar Skogsvårdsstyrelsens i Jämtlands läns arkiv (Personlig kommunikation, M. Göransson, 10 maj, 2016).

Arkivhållare med handlingar avseende markavvattning

Handlingar som rör markavvattningsföretag kan följaktligen vara arkiverade hos ett flertal arkivhållare: Lantmäteriet, Länsstyrelsen, Skogsstyrelsen och landsarkivet. Dessutom kan i vissa fall även mark- och miljödomstolen vara prövningsmyndighet, varpå även deras arkiv innehåller tillstånd för markavvattning. Var handlingar avseende olika typer av markavvattningar kan finnas arkiverade kan sammanfattas i tabell 5.

Tabell 5. Arkivhållare med arkiv som innehåller lagligförklarade markavvattningsföretag (Naturvårdsverket, 2008).

Typ av markavvattningsföretag	**Arkivhållare**
Företag före 1920 som prövats enligt 1879 års dikningslag eller äldre bestämmelser	Lantmäteriet
Företag efter 1920 som prövats enligt 1918 års eller 1983 års vattenlag	Länsstyrelsen
Mindre företag som prövats enligt miljöbalken	Länsstyrelsen
Tillstånd och dispenser enligt naturvårdslagen.	Länsstyrelsen
Företag som prövats enligt miljöbalken	Mark- och miljödomstolen (ofta finns kopia av beslutet hos Länsstyrelsen)
Vattendomar för exempelvis sjösänkningar	Mark- och miljödomstolen (ofta finns kopia av beslutet hos Länsstyrelsen)
Vattendomar före cirka 1920	Landsarkivet
Dikningsplaner där skogsvårdsstyrelsen handlagt förrättningen.	Skogsstyrelsen huvudkontor Landsarkiv

4.6 Hantering av vattendomar där de arkiveras

I detta avsnitt redovisas resultaten beträffande hur vattendomar hanteras hos arkivhållarna. Citat från intervju- och enkätsvar redovisas i bilaga 5.

Riksarkivet ska underlätta för de som vill forska i det arkivmaterial som myndigheten förvaltar och enligt Förordning (SFS 2009:1593) med instruktion för Riksarkivet 7 § ska Riksarkivet hålla handlingar som tagits emot för förvaring åtkomliga. Det innebär att de ska digitalisera handlingar så lång det är möjligt för att på så sätt tillgängliggöra arkiven för forskning och annan användning. Därutöver ska de tillhandahålla tjänster för elektronisk tillgång samt information om arkiven (Förordning (SFS 2009:1593) med instruktion för Riksarkivet 8 §).

Enligt H. Petersson förvaras domarna hos mark och miljödomstolarna i enlighet med gällande lagstiftning för arkivering och är åtkomliga i enlighet med offentlighetsprincipen. Som regel publicerar domstolen inte domar, dock kungörs att de (Personlig kommunikation, 6 april, 2016).

Till skillnad från mark- och miljödomstolen publicerar mark- och miljööverdomstolen domar på sin hemsida. På sidan publiceras domar som avgjorts i mark- och miljööverdomstolen efter den 1 juni 2012 samt vanligen även avgörandet från närmaste underinstans. Eftersöks samtliga handlingar i ett mål kan kopior beställas från Svea Hovrätts arkiv (Mark- och miljööverdomstolen, 2014).

I samband med byte av arkivlokaler fick inte länsstyrelsen i Uppsala län behålla vattenarkivet utan tvingades att lämna arkivet till Riksarkivet. Lösningen för att ändå kunna ha tillgång till akterna var att skicka iväg akterna i vattenarkivet för skanning till Länsstyrelsen Östergötland som har bra utrustning för detta. Anledningen till att de tvingades lämna ifrån sig akterna var att det var ett väldigt omfångsrikt material samt i dåligt skick. Delar av handlingarna skickades till Riksarkivet för reparation. För Länsstyrelsen Uppsala län blir det en godtagbar kompromiss när akterna skannas enligt E. Henriksson, då är de fortsatt tillgängliga för länsstyrelsen internt, samt i sinom tid även externt (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

Länsstyrelserna utvecklar för närvarande en gemensam digital söktjänst där vattenarkiven ska nås externt via internet. Länsstyrelserna har kommit olika långt i

digitaliseringen av arkivmaterialet. I vissa län har en karttjänst redan färdigställts, bland annat i Skåne och delvis i Östergötlands län. I andra län så som Uppsala och Västmanlands län har digitaliseringen påbörjats och till viss del gjorts tillgänglig för allmänheten via ett GIS-skikt.

Enligt E. Henriksson har Länsstyrelsen Uppsala län redan har ett GIS-skikt där vattenverksamheter visas digitalt och som kan nås externt, dock är inte akter och kartor över verksamheterna kopplade till GIS-skiktet än. Tanken är att företag, trafikverket och många andra intressenter ska kunna söka i skiktet (Personlig kommunikation, 12 maj, 2016).

I Gävleborgs län har länsstyrelsen lagt in markavvattningsföretag i en digital karta för internt bruk enligt H. Sjöberg. Detta är i dagsläget inte tillgängligt externt. Informationen som länsstyrelsen Gävleborg kan se digitalt är en sökväg till det arkiv som förvarar handlingarn. Det är alltså inte möjligt att se vad handlingarna innehåller utan då krävs det ett besök i pappersarkivet. Det går i dagsläget endast att se att det finns ett markavvattningsföretag (Personlig kommunikation, H. Sjöberg, 14 april, 2016).

H. Sjöberg nämner dock att detta system skulle kunna göras tillgängligt externt men att detta skulle kräva en hel del resurser. Enligt H. Sjöberg skulle dock en digitalisering av handlingar underlätta deras arbete.

Länsstyrelsen Skåne har tillgängliggjort hela sitt vattenarkiv på internet i en karttjänst för att göra uppgifter från äldre dikningsföretag sökbara för alla. Karttjänsten innehåller material från både Länsstyrelsen Skåne och Lantmäteriet och i tjänsten kan handingarna laddas ned i pdf. Enligt G. Regnell hade Länsstyrelsen Skåne ett samarbete med Lantmäteriet vid bildandet av karttjänsten med ett utbyte av Lantmäteriets akter. Att som länsstyrelse fått tillgång till akter från Lantmäteriet tror G. Regnell att de är ensamma om. G. Regnell menar att det kan bero på att arbetet på många länsstyrelser drivits av personal på arkiven vars drivkraft var ordnade papper och inte den information som handlingarna ger (Personlig kommunikation, 17 maj, 2016).

I utbyte mot datamaterialet som Länsstyrelsen Skåne genererade fick länsstyrelsen akter från Lantmäteriet vilka nu har kännedom om var deras akter ligger i terrängen, inte bara socken och fastighet. Öppnas en akt i GIS-skiktet som ursprungligen handlades av

Lantmäteriet går länken till Lantmäteriet eftersom att de är arkivhållande myndighet. Dock fungerar inte vissa av länkarna enligt G. Regnell då Lantmäteriet delvis byggt om sitt system (Personlig kommunikation, 17 maj, 2016).

Redan från start var tanken med Länsstyrelsen Skånes kartjänst att det skulle vara en öppen tjänst som skulle underlätta både för allmänheten och för länsstyrelsen själva då antalet frågor bedömdes minska. Enligt G. Regnell (Länsstyrelsen Skåne) har de även en flik på sin hemsida med vanliga frågor och svar om dikningsföretag där enklare frågor besvaras. G. Regnell menar att även om länsstyrelsen varit tvungen att hålla en försiktig ton har karttjänsten och svaren på de vanligaste frågorna lett till att kunskapen om dikningsföretag ökat oerhört mycket både bland kommuner och bland lantbrukare (Personlig kommunikation, 17 maj, 2016).

Enligt G. Regnell är de frågor som nu dyker upp av mer knepig karaktär och tyder på att det funnits ett uppdämt behov av att ta tag i problem som rör markavattning och att detta även kommer bli mer påtagligt med klimatförändringar (Personlig kommunikation, 17 maj, 2016).

Karttjänsten har dessutom underlättat arbetet på Länsstyrelsen Skåne där den är färdigställd. Enligt G. Regnell kostade visserligen framtagningen av karttjänsten, skanningen och digitaliseringen av materialet miljoner. Emellertid hade de tidigare en anställd som arbetade halvtid med att bara plocka fram handlingar som eftersöktes. Vidare menar G. Regnell att det nu är enklare för alla att ha koll på markavvattningsföretagen, tidigare var det kanske bara ordföranden i företaget som hade handlingarna (Personlig kommunikation, 17 maj, 2016).

I ett enkätsvar och i intervjuer framgick det att många dikningsföretag är mycket dåligt uppdaterade. Delägare och andelstal har inte ajourhållits. Därför är inte vattenarkivet fullständigt i vanliga fall. För att råda bot på detta föreslår G. Regnell att dikningsföretagen ska överförs till Lantmäteriet och att det då borde framgå att en fastighet ingår i ett dikningsföretag. G. Regnell föreslår att båtnadsområdet betraktas som en belastning på fastigheten i likhet med servitut eller ledning. Vid delning av en fastighet skulle sedan andelstalen fördelas på de nya fastigheterna och kostnaden erläggas av den som ska betala för lantmäteriförrättningen menar G. Regnell. Detta förfarande kräver att Lantmäteriet har korrekta uppgifter om vilka andelstal som gäller,

vilket inte finns idag. G. Regnell föreslår att dikningsföretagen själva ska räkna om sina andelstal, skicka dem till mark- och miljödomstolen som sedan överför dem till Lantmäteriet (Personlig kommunikation, 17 maj, 2016).

4.6.1 Sökbarhet

För förrättningslantmätare är det svårt att få kännedom om exempelvis markavvattnings- eller dikningsföretag när de inte finns registrerade i fastighetsregistret och A. Nilsson (Lantmäterimyndigheten i Norrköpings kommun) vittnar om att det är svårt att veta var informationen finns på grund av avsaknaden av registrering i fastighetsregistret samt att det enligt A. Nilsson ofta är allmänt rörigt var information och akter kring vattendomar finns och förvaras (Personlig kommunikation, 15 januari, 2016).

I enkäten svarade lantmäterikontoren i Lidköping, Växjö och Östersund att om de i dagsläget om de behöver söka reda på en vattendom i första hand frågar fastighetsägaren eller vattenregleringsföretagen. Enligt enkätsvaret från lantmäterikontoret i Växjö framgår även att om kännedom om avgörandedatum finns har även Riksarkivet ett stort material. Enligt enkätsvaren från lantmäterikontoren i Göteborg och Örebro kontaktades mark- och miljödomstolen eller länsstyrelsen om det gäller tillstånd inom den defensiva vattenrätten, det vill säga markavvattning. Ett av enkätsvaren tillägger även att det är sällan som respondenten i egenskap av lantmätare behövt söka en vattendom, emellertid tillägger respondenten att det är komplierat att veta var de finns då vattendomstolarna var indelade efter avrinningsområde och inte normala administrativa och kamerala gränser samt att ingen snart hittar i länsstyrelsernas arkiv (Enkätsvar lantmäterikontoret i Örebro)..

Enligt lantmäterikontoret i Växjö är äldre dikningsföretag i dag omöjliga att återfinna i några arkiv. Vidare menar respondenten att vid tur finns handlingar bevarade ute hos sakägare eller i byalaget (Enkätsvar från lantmäterikontoret i Växjö).

Av enkätsvar från lantmäterikontoret i Örebro framgår att det oftast finns viss kännedom om var handlingarna finns eller bör finnas, ibland menar respondenten dock att man får irra ett tag innan man förhoppningsvis hittar rätt. P. Svantesson (konsult) säger även han att det inte är helt lätt att spåra de handlingar som eftersöks och

efterliknar det vid en djungel, eftersom det inte bara är att gå in och söka och få svar på vilka tillstånd som gäller eller finns inskrivet i fastigheter (Personlig kommunikation, 21 april, 2016).

Huvuddelen av dem som kontaktats är ense om att tillstånd för vattenverksamheter och framförallt häradsrättsdomar är komplicerade att hitta. De är överrens om att för att få tag i en häradsrättsdom krävs det att relativt stor kännedom om domen finns. Det är viktigt att sökanden vet datum för domen och vilket härad eller församling som domen utfärdades i eftersom att domar rörande vattenrätt skrevs in för hand i domböcker tillsammans med andra avgöranden inom häraden. Enligt W. Johansson är det besvärligt att söka i domböckerna eftersom det mesta som ägde rum skrevs in i dessa, exempelvis att bonden Persson somnade i kyrkan. För att komplicera saken ytterligare saknas det därtill även register (Personlig kommunikation, 19 april, 2016).

Enligt M. Juvas är domarna är ordnade kronlogiskt efter förhandlings- eller utslagsdatum varpå kännedom om just datum är viktigt för att undvika en systematisk genomgång av domböckerna (Personlig kommunikation, 12 maj, 2016). Emellertid kan vattendomar finnas samlade i slutet av de ordinarie domböckerna i vissa fall enligt L. Oja (Personlig kommunikation, 11 maj, 2016).

Något som ytterligare komplicerar sökningen är det faktum att domböckerna i generellt sett inte är digitaliserade, enligt L. Oja finns det dock vissa volymer som har digitaliserats (Personlig kommunikation, 11 maj, 2016).

Det finns inte ett givet ställe där vattendomar finns hos landsarkivet utan de kan finnas i flera arkiv enligt L. Oja (Personlig kommunikation, 11 maj, 2016). För att hitta rätt arkiv kan församlingen sökas i Nationella Arkivdatabasen under fliken *ort* enligt M. Juvas (Personlig kommunikation, 12 maj, 2016).

Sökning i arkiven som landsarkiven förvarar sker via arkivförteckning, analogt hos den förvarande arkivinstitutionen eller digitalt via Nationella arkivdatabasen (Personlig kommunikation, L. Nyberg, 16 maj, 2016). Referensdatabasen Nationella arkivdatabasen (https://sok.riksarkivet.se/nad) innehåller information om arkiv i Sverige och erbjuder ett nationellt arkivbildarregister som innehåller arkivhänvisningar, register

över arkivinstitutioner och hjälpdatabaser för förvaltningshistorik samt topografisk indelning. Det finns även en Europeisk Arkivportal med liknande funktioner. I Nationella arkivdatabasen finns även sökbara arkivförteckningar från flera institutioner. Databasen har utvecklats av Riksarkivet vilka även administrerar den (Riksarkivet, u.å.). Denna databas rekommenderas av L. Nyberg för den som vill söka efter handlingar i Riksarkivens arkiv. I databasen är det möjligt att skriva in sökord och erhålla träffar ner på volymnivå och vissa fall serienivå eller högre, samt få veta vilken arkivinstutition som förvarar materialet enligt L. Nyberg (Personlig kommunikation, 16 maj, 2016). Enligt M. Juvas är de viktigaste sökingångarna platsen (församlingen) och tidpunkten (Personlig kommunikation, 12 maj, 2016).

Vidare enligt M. Juvas innehåller förvaltingshistoriken i Nationella Arkivdatabasen mycket information rörande reglering av sjösänkning och berörda instanser Personlig kommunikation, 12 maj, 2016).

Enligt mark- och miljödomstolarna är det relativt vanligt att de som eftersöker en dom inte har så mycket kunskap om domen. Till att börja med frågar personalen på mark- och miljödomstolen ut den som eftersöker en dom, finns kännedom om ungefär när domen meddelats är första frågan. Enligt H. Petersson söker de som regel i miljöboken, är det en senare dom kan sökningen ske i mark- och miljödomstolarnas moderna ärendehanteringssystem, VERA (Personlig kommunikation, 26 april, 2016).

I miljöboken kan domar sökas på flera sätt bland annat ärendenummer, inkomstdatum, avgörandedatum samt geografisk placering. Enligt B. Jonsson är de vanligaste sätten att söka på att söka på namnet eller numret på miljödomstolen, avdelningen eller avrinningsområdet, eventuell text som kan ingå i domen eller så kan målnumret sökas. De anläggningar som innehåller dessa sökord redovisas då i en lista. Utöver miljöboken kan även sökning internt ske i dagboken och domboken samt i en integrerad karttjänst enligt B. Jonsson. I dagboken söks dag för avhängiggörande, det vill säga den dag som ärendet inkom till domstolen eller målnumret. I domboken söks datumet då målet avgjordes (Personlig kommunikation, 22 april, 2016).

Enligt H. Petersson är det även möjligt att söka på län, kommun, verksamhetstyp och namnet på en sjö eller anläggning i miljöboken Mark- och miljödomstolarna kan enligt H. Petersson söka avskilt på läns- och kommunnivå och kan ta ut listor på vattendomar

som är knutna till anläggningar inom det området vilket enligt H. Petersson är vanligt när jurister eller väg- och vattenkonsulter vill veta om det finns några vattenverksamheter inom ett visst område som de markerat på karta och skickat till domstolen. Dessa listor skickas sedan till den som eftersöker domar och så får denne återkomma med vilken anläggning det kan röra sig om och utifrån deras önskemål tar mark- och miljödomstolen fram information (Personlig kommunikation, 22 april, 2016).

På det viset brukar W. Johansson gå till väga när han söker en dom. W. Jonsson kontaktar då den domstol som avgjort målet och hör om det finns någon dom. Vanligen kontaktar W. Jonsson den domstol som avgjort målet och skickar en karta som visar var kraftverket eller dammen är lokaliserad och hör med dem om det finns någon dom på anläggningen (Personlig kommunikation, 19 april, 2016).

I regel gör mark- och miljödomstolarna så mycket efterforskningar de kan enligt de som intervjuats. Enligt B. Jonsson kan den som eftersöker en dom emellertid själv få komma och leta efter den information som är av intresse i det framtagna materialet eftersom att materialet ofta är mycket omfattande. Enligt B. Jonsson gör mark- och miljödomstolen i Östersund generellt inga forskningsuppgifter utan den som eftersöker en dom bör veta vad denne vill ha (Personlig kommunikation, 22 april, 2016).

Enligt P. Svantesson fungerar utlämningen av kopior på arkivmaterial från mark- och miljödomstolen bra. P. Svantesson har även själv utnyttjat möjligheten att få studera handlingarna på plats på arkivet, något som kan snabba på processen för den som söker och underlätta för personalen på mark- och miljödomstolen Personlig kommunikation, 21 april, 2016).

Det finns emellertid vissa begränsningar, en specifikation på vad som eftersöks måste lämnas till domstolen och därefter tar personalen fram handlingarna och gör kopior eftersom de kan vara av antikvariskt intresse och därför måste handhas med försiktighet. I vissa fall är det möjligt att få titta på originalhandlingarna enligt P. Svantesson, detta kräver dock stor försiktighet för att inte de gamla handlingarna ska skadas (Personlig kommunikation, P. Svantesson, 21 april, 2016).

I likhet med mark- och miljödomstolarna är det möjligt att få undersöka handlingar på plats hos landsarkiven enligt de landsarkiv som kontaktats. Detta kan även vara möjligt

hos länsstyrelserna. Vissa handlingar, vanligtvis rörande dammar och kraftverk, finns ofta nära tillhands i pärmar för handläggarna på länsstyrelserna. När det gäller beslut rörande äldre markavvattningar är det inte lika lättåtkomligt eller lättskickat. Därför ombes vanligtvis beställaren att på plats leta efter det som är av intresse enligt H. Sjöberg (Personlig kommunikation, 14 april, 2016).

Mark- och miljödomstolarna håller arkivförteckningar och dessa upplyser i vilken volym den handling som eftersöks finns enligt B. Jonsson (Personlig kommunikation, 22 april, 2016). Dessa arkivförteckningar finns att tillgå för alla på mark- och miljödomstolen, emellertid används dessa sällan av de anställda då miljöboken är ett smidigare alternativ enligt H. Petersson (Personlig kommunikation, 6 april, 2016).

Enligt E. Henriksson kan länsstyrelsen vanligtvis söka reda på det som eftersöks även om beställaren inte har några större uppgifter om exempelvis markavvattningsföretaget. De flesta vet ändå namn på företaget eller geografiskt läge och då kan länsstyrelsen söka i gisskiktet (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

E. Henriksson menar att det är ett problem hur lantbruksnämnden genomförde sin arkivering. I dag framstår det som ologiskt och i viss mån obegripligt. Trots bra arkivbeskrivningar är det krångligt menar E. Henriksson. Därför anser E. Henriksson att det är svårt att begära från allmänheten att de ska förstå hur arkiven är organiserade (Personlig kommunikation, 12 maj, 2016)..

Länsstyrelserna kan ha kopior på domar från miljö- och vattendomstolarna. Enligt G. Regnell finns det dock ingen garanti och det är inte säkert att det är den senaste domen. Om någon ytterligare dom meddelats senare vet inte länsstyrelserna (Personlig kommunikation, 17 maj, 2016).

Beställning av handlingar

Om en allmän handling tillåts lämnas ut ska den omedelbart eller så snart det är möjligt efter begäran tillhandahållas den som vill ta del av den utan att denne behöver betala för detta (Tryckfrihetsförordningen (SFS 1949:105) 2 kap. 12 §) Begäran att ta del av den allmänna handlingen görs hos den myndighet som förvarar den (Tryckfrihetsförordningen 2 kap. 14 §). Med stöd av tryckfrihetsförordningen 2 kapitlet

13 § har den som önskar ta del av en allmän handling också rätt att mot en given avgift få en kopia av handlingen.

För att beställa handlingar från landsarkivet kan man ringa eller skicka e-post till respektive landsarkiv, emellertid är det även möjligt att beställa handlingar genom att använda beställningsformuläret "övriga frågor" på Riksarkivets hemsida enligt E. Hagberg. Fördelen där är att den som söker inte behöver veta exakt vilket landsarkiv som förvarar handlingen utan då ser den centrala organisationen till att det kommer till rätt ställe (Personlig kommunikation, 11 maj, 2016).

Normalt sett tar Riksarkivet eller landsarkiven betalt för utlämning av handlingar, emellertid är det utan kostnad för den myndighet som har levererat handlingarna (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016). För sökning efter specifika domar tar landsarkiven i skrivande stund ut en eftersökningsavgift om 225 kronor per påbörjad kvart (Personlig kommunikation, L. Nyberg, 16 maj, 2016). Emellertid är det avgiftsfritt att besöka landsarkiven och leta själv, något som ofta rekommenderas om det är osäkert om det som eftersöks finns enligt E. Hagberg. Vidare, om kännedom om avgörandedatum eller målnummer finns, består kostnaden oftast endast av kopieringskostnaden enligt E. Hagberg. (Personlig kommunikation, 11 maj, 2016).

Länsstyrelserna kontaktas via e-post eller telefon för beställning av handlingar, de har ingen blankett. Enligt H. Sjöberg kan Länsstyrelsen Gävleborg kontaktas via växeln som kopplar vidare till arkivarie, diariet eller någon som jobbar med vatten. Det är även möjligt att kontakta länsstyrelsen via ett allmänt kontaktformulär på deras hemsida. Finns handlingen som eftersöks hos länsstyrelsen skannar de in den och skickar med e-post. (Personlig kommunikation, H. Sjöberg, 14 april, 2016).

Om någon vill ha en kopia på en dom som tidigare förvarats på Länsstyrelsen Uppsala läns vattenarkiv skannas akten in hos Länsstyrelsen Östergötland och skickas därifrån enligt E. Henriksson. Akterna är vanligtvis inbundna i flera centimeter tjocka böcker och de sprättas upp för att enklare kunna skannas. Vidare får beställaren betala enligt avgiftsförordningen om beställaren inte är en myndighet (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

Handlingar från vattenöverdomstolen, miljööverdomstolen och mark- och miljööverdomstolen kan beställas från Svea Hovrätt. Antingen fylls ett beställningsformulär i eller så kan frågor skickas via e-post till arkivet.svea@dom.sef (Svea Hovrätt, 2016).

4.6.2 Sammanfattning sökning

Sökning i arkiv som landsarkiven förvarar sker via arkivförteckning, analogt hos den förvarande arkivinstitutionen eller digitalt via Nationella Arkivdatabasen (https://sok.riksarkivet.se/nad) Därutöver kan arkiv sökas i Europeiska arkivportalen (https://www.archivesportaleurope.net). Sökning av handlingar som länsstyrelserna förvarar kan i vissa fall sökas i karttjänsten Webb-GIS. För närvarande har länsstyrelserna i Skåne och Östergötland en karttjänst där handlingar har länkats. I Skåne kan alla äldre markavvattningsakter nås via tjänsten (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj, 2016). I Östergötland kan akter för stora delar av länet nås via tjänsten. De handlingar som ännu inte är digitaliserade kan beställas via telefon eller e-post (Länsstyrelsen Östergötland, u.å.). Hos länsstyrelser utan Webb-Gis kan handlingar beställas genom att kontakta respektive länsstyrelse, det är emellertid möjligt att själv söka i handlingar från vattenarkivet. Handlingar hos mark- och miljödomstolarna kan beställas via telefon, e-post, fax och brev. Det är emellertid möjligt att även där själv söka i handlingar hos mark- och miljödomstolarnas arkiv.

Sökning på tjänsten historiska kartor.
Gå in på Lantmäteriets hemsida www.lantmateriet.se och navigera till kartor och geografisk information, välj fliken Historiska kartor. I tjänsten är det möjligt att söka efter handlingar på två sätt, "Sökning via kartan" eller "Avancerad sökning". "Sökning via kartan" innebär antingen att direkt i en översiktskarta markera det område som är av intresse eller att först välja län, kommun och ort samt sedan zooma in på det område som är av intresse, klicka sedan på knappen sök. Allt material från de olika arkiven som kan knytas till området visas då i en träfflista. Emellertid är detta alternativ inte vidare effektivt då det medför många handlingar att genomsöka. Dessutom är företagen är markerade med en punkt och inte linje vilket gör dem lätta att missa. För en mer specifik sökning välj det andra alternativet, "Avancerad sökning". Med "Avancerad sökning söker du direkt i varje arkiv för sig på exempelvis ortnamn, årtal, åtgärd eller om du har känner till den, specifik aktbeteckning.

Länsstyrelsen Skåne har utformat en manual för hur vattenakter mer specifikt söks i Lantmäteriets tjänst historiska kartor. Manualen heter *"Manual Lantmäteriet - hur hittar jag vattenakter som är äldre än år 1920?"*. För att använda manualen krävs att socknen som vattenakten är del av är känd. För att söka specifikt på vattenakter används alltså det andra alternativet "avancerad sökning". Berört län, socken och kronologiska registret väljs i rullisterna. I det kronologiska registret söks sedan rätt vattenakt upp och med hjälp av dess aktnummer kan handlingarna sedan hämtas. Finns redan kännedom om aktnumret kan sökning ske direkt med hjälp av det.

5 Diskussion

5.1 Diskussion av resultat

Under medeltiden tillkom de första lagarna där vatten reglerades. Sedan dess har det allt eftersom tillkommit lagstiftningar som bidragit till att vattnet blivit allt mer reglerat. Vattendomar kan ha olika karaktär, som häradsrättsdom, utlåtande, tillståndsbeslut och dom, vilket har förändrats genom åren. Vem som prövar och meddelar dessa tillstånd har också förändrats. För att förstå varför dagens arkiveringssystem av vattendomar ser ut som det gör krävs kunskap om hur detta skett i ett historiskt perspektiv. Därför är det även i dag av stor betydelse att ha en inblick i denna äldre lagstiftning. För att kunna förstå var äldre tillstånd förvaras bör man känna till de äldre lagar enligt vilka tillstånden meddelades. Viktigt att veta är också att den lagstiftning som gällde när tillståndet meddelades, är den som vattenverksamheten måste följa, det som står i tillståndet vad gäller vattennivåer exempelvis är det som gäller.

Tillstånd för vattenverksamhet har genom åren meddelats av ett flertal olika myndigheter och vid omorganisationer när vissa beslutsinstanserna lagts ner eller ersatts av en annan myndighet har arkiven tagits över av den nya myndigheten eller flyttats till landsarkiv. Detta medför att det finns ett flertal olika arkivhållare. Vilken arkivhållare som förvarar vad är inte helt självklart. Sammanfattningsvis innebär ett stort antal olika arkiv där tillstånden förvaras problematik både ur ett rättssäkerhetsperspektiv och ur ett ekonomiskt perspektiv. Det är tillståndet som ger rätt att nyttja eller styra vattnet.
Det är därför väsentligt att veta vilka juridiska förhållanden som gäller. Besluts- eller tillståndshandlingar innehåller även ansvar för åtgärder och krav. Eftersom att bevisbördan att visa att tillstånd för en vattenverksamhet finns ligger på verksamhetsutövaren är det viktigt att tillstånden och dess handlingar är lätt tillgängliga och enkla att spåra för verksamhetsutövaren. Ur ett ekonomiskt perspektiv är det kostsamt både för den som eftersöker domen och arkivpersonalen som ska ta fram den på grund av att det kan ta lång tid att finna de handlingar som eftersöks.

Själva arkiven är överlag i pappersform, det innebär att det är omfattande hyllmeter med handlingar som ska förvaras, ordnas och vårdas hos arkivhållarna. Då vissa handlingar är så gamla att de är av antikvariskt intresse och endast får hanteras med handskar är risken stor att de slits varje gång de ska tas fram. Dessa handlingar skulle ur

vårdhänseende må bra av om de var digitaliserade och på så vis skulle innehållet vara bevarat för framtiden, både genom den digitala kopian samt i pappersarkivet. Inskannade handlingar skulle även underlätta för den som söker vattendomar. Allra bäst vore naturligtvis om de inskannade handlingarna fanns kunde nås externt, emellertid skulle troligtvis handläggningstiden på arkiven förkortas avsevärt även om de enbart var sökbara internt eftersom att handlingen redan skulle finnas i pdf-format och vara färdig att skickas till beställaren direkt. Är domen svårsökt kan det ta relativt många arbetstimmar för arkivpersonalen hos arkivhållarna att hitta domen och dess handlingar. Detta blir följaktligen kostsamt både för arkivhållaren och för beställaren som ofta får betala en timavgift för arkivpersonalens efterforskningar.

Det framstår som om problematiken i att hitta vattendomar främst grundar sig i att det är svårt att veta vilken arkivhållare som förvarar just de handlingar som eftersöks samt att inte tillräcklig kunskap om detaljer rörande handlingarna som eftersöks. Om kunskap finns om vilken arkivhållare som har hand om de handlingar som söks samt att kännedom om avgörandedatum eller mål- eller aktnummer, förefaller det vara tämligen enkelt att få tag i domarna. Finns ingen kännedom om arkivhållare, avgörandedatum, anläggningens namn eller målnummer är det följaktligen svårare för arkivhållarna att söka fram det som eftersöks. Det tar naturligtvis även mycket längre tid då mer efterforskning krävs av arkivhållarnas personal.

Något som komplicerar sökandet är att gränser för domkretsar och kommunindelningar har ändrats genom åren, finns kännedom om äldre indelning av kommuner, domkretsar, socknar underlättar det i eftersökningen. Att begära att allmänheten ska känna till äldre kommunindelningar, socknar, härader och omorganisationer i domstolsväsendet är emellertid kanske för mycket. Generellt är det troligen den äldre generationen som har kunskap om detta vilket ofta kanske inte har vidarebefordrats till den yngre.

Det är till synes omständigt att hitta vattendomar, det är inte bara att söka på en fastighet och få svar på vilka tillstånd som gäller. Det är mer en regel än ett undantag att en mer eller mindre omfattande spårning måste utföras. För att förstå hur det praktiskt fungerar och hänger samman är det i princip ett krav att lära sig själv den hårda vägen menar de som intervjuats. Att en dom lyckats spåras betyder inte heller att det är den senaste. Det är möjligt att nya domar fastslagits sedan det avgörandet och vanligtvis är detta inte

något som arkivhållaren som förvarar den dom som har hittats, har kännedom om. Detta skulle inte vara ett problem om vattendomar var samlade på ett ställe eller om de oavsett arkivhållare eller prövningsmyndighet, var knutna till ett geografiskt läge i ett GIS-skikt som var gemensamt för dessa myndigheter. Skulle detta skikt även vara tillgängligt för allmänheten vore det ännu bättre. I dagsläget har den länsstyrelse som gjort sitt arkiv tillgängligt via internet, upplevt det som väldigt lyckat och tjänsten är välanvänd.

En fråga som dyker upp är varför inte vattendomar redan är införda i fastighetsregistret, de borde ju kunna likställas med andra rättigheter som upplåts i en fastighet? Detta skulle kunna förklaras med att på grund av förändringarna i den vattenrättsliga lagstiftningen och tillståndsprövningen genom åren har inte vattendomar legat på Lantmäteriets bord sedan 1920-talet. Det var från början en förrättningsåtgärd men i samband med ett ökat miljöintresse förändrades detta.

I likhet med Irestål (2010) och Löwgren (2010) anser författaren av den här studien att vattendomar bör föras in i fastighetsregistret. I sådana fall skulle det räcka att söka på fastighetsbeteckning för att finna de tillstånd för vattenverksamhet som berörde fastigheten. Ytterligare fördelar med fastighetsregistret är kopplingen som finns med äldre fastighetsbeteckningar. Ofta hette fastigheterna där vattenverksamheten ligger belägen något annat vid ansökan, i dag kanske 100 år senare är beteckningen sällan densamma. Alla vattendomar skulle kunna tilldelas en koordinat eller flera koordinater och all information rörande de lägesbundna domarna skulle kunna vara knutet till koordinaten och registerkartan. Bäst vore om hela verksamhetens utbredning var digitaliserad. Ännu en fördel med registerkartan är att fastighetsindelningen syns vilket gör det enklare att se vilken fastighet som berörs av vattendomen.

Detta skulle innebära avsevärda kostnader, behov av personal, utbildning och ett samarbete mellan Lantmäteriet och övriga arkivhållare samt arkivbildare. Emellertid verkar det finnas behov av lättillgänglig information om dammar, kraftverk och markavvattningsföretag, från flera håll i samhället och att samla vattendomar på ett ställe borde leda till en stor vinst för samhället i stort.

Enligt min mening är det inte skäligt att alla vattendomar ska registreras på en gång utan i stället bör det ske i etapper och i form av ett samarbete mellan alla arkivhållare samt

prövningsmyndigheter. Respektive myndighet skulle kunna samla material som sedan löpande skickades till Lantmäteriets fastighetsinskrivning eller så uppdaterade myndigheterna själva ett GIS-skikt vilket var gemensamt för alla myndigheter. Lantmäterimyndigheten bör under tiden kunna registrera en vattendom i fastighetsregistret om de upptäcker att en fastighet berörs av en vattenverksamhet i en lantmäteriförrättning. Om förslaget i den statliga offentliga utredningen (SOU 2014:35) skulle bli verklighet och markavvattningsföretag skulle hanteras vid lantmäteriförrättningar enligt anläggningslagen skulle tillstånd för dessa företag kunna registreras i fastighetsregistret i samband med även denna lantmäteriförrättning. Åtgärden skulle åtminstone potentiellt kunna skynda på processen med att registrering i fastighetsregistret beträffande tillstånd för markavvattningsföretag.
Hur finansieringen skulle lösas är inte självklart. Klart är att det skulle kosta stora summor. Det finns många hyllmeter i arkiven beträffande tillstånd för vattenverksamheter i Sverige på grund av att tillståndsgivningen funnits under så lång tid och att antalet vattenverksamheter är så stort. Till viss del skulle projektet kunna återbetalas genom att det kostade en summa att beställa handlingarna.

En början på intagandet av vattendomar i fastighetsregistret skulle kunna vara att bestämmelser införs vilka medför att nya tillstånd ska registreras i fastighetsregistret. Sedan kan fastighetsregistret fyllas på med äldre tillstånd med tiden i likhet med hur fastighetsregistret först tillkom.

Det är av stor betydelse att situationen kring vattendomars tillgänglighet reds ut eftersom att det som vi idag anser som obegripligt och ologiskt vad gäller äldre arkiv kommer vara lika obegripligt om inte mer i framtiden. Myndigheters arkiv ska med stöd av arkivlagen 3 § vara tillgängliga, tillgodose behovet av information för rättstillämpningen och förvaltningen samt forskningens behov. Därför är min åsikt att en förändring bör ske för att förbättra tillgängligheten. Till skillnad från de flesta mål på en domstol kan inte vattendomar enbart arkiveras och sedan bara förvaras, på grund av sin betrodda rättskraft är det av intresse att de är enkla att hitta då verksamheterna de lämnat tillstånd till existerar länge. Värt att nämna är även att det är av intresse även ur ett energiperspektiv att detta ordnas. Vattenkraft utgör nära hälften av Sveriges elproduktion och alla dessa kraftverk som producerar elektricitet baserar sin verksamhet på just dessa vattendomar.

5.2 Diskussion av metod

Data samlades in genom juridisk metod, intervjustudie och enkätundersökning. En utmaning med intervjuerna var omfattningen av dessa. För att få en allomfattande bild intervjuades personer från flera myndigheter och aktörer. Utmaningen visade sig främst vid analysen av svaren då svaren skulle bearbetas och senare sammanställas i resultatet. Då väldigt mycket information uppkommit i intervjuerna var det inte helt lätt att sortera ut och sammanställa det som var av störst relevans för uppsatsen.

Urvalet av respondenter i intervjustudien kan diskuteras. Vad gäller länsstyrelserna hade urvalet kunnat utvidgas till samtliga län, dock rymdes inte detta inom uppsatsens omfattning. Emellertid anses de vanligaste varianterna på hur länsstyrelsens arkiv är sökbart ha täckts in och vad dessa i allmänhet innehåller vilket gör att de kan anses som typiska och på så vis spegla verkligheten. Det är sannolikt att fler intervjuer med andra län hade visat på liknande resultat.

I enkäten valdes att ha öppna frågor, detta gjorde att resultatet till viss del var digert att sammanställa. Denna reflektion gjordes redan i val av metod men valet att ha öppna frågor togs ändå då dessa bäst ansågs besvara uppsatsens frågeställningar. Enkäten valdes att sändas ut till ett relativt litet antal och väl utvalda personer inom Lantmäteriet. Ett litet urval kan vara negativt, i och med att det handlade om en kvalitativ enkät ansågs emellertid inte få respondenter utgöra ett problem. Hade ett större antal personer blivit kontaktade för enkäten, hade troligtvis antalet svarande respondenter minskat procentuellt då undersökningen behandlade ett smalt ämne. Ett flertal av respondenterna hade därutöver förmodligen saknat erforderlig kunskap och erfarenhet för att ha möjlighet att besvara frågorna i enkäten på ett tillfredställande sätt. I stället för en enkät hade intervjuer kunnat genomföras med förrättningslantmätare, dock bedömdes det som praktiskt ogenomförbart då tiden inte räckte till för detta.

5.2.1 Alternativ metod

Om mer tid hade funnits för att utveckla uppsatsen vidare, hade det varit intressant att genomföra intervjuer med samtliga länsstyrelser för att mer grundligt kunna fastställa vad respektive länsstyrelse förvarar i sitt vattenarkiv samt göra en sammanställning över

åtkomsten till respektive länsstyrelses arkiv. På så vis hade undersökningen varit en totalundersökning.

En annan intressant aspekt att belysa hade kunnat vara att utföra intervjuer med fastighetsägare och verksamhetsutövare som berörs av studiens ämnesområde. Förslagsvis kraftverksägare eller markavvattningsföretag och därmed få höra deras syn på saken vad gäller sökbarheten hos tillstånd för vattenverksamhet och hur sökbarheten skulle kunna förbättras utifrån deras perspektiv.

6 Slutsatser

Vilka typer av beslut har tagits historiskt enligt då gällande lagstiftning och vad gäller i dag?

Tillstånd för vattenverksamhet benämns olika i handlingarna beroende på enligt vilken lagstiftning och instans som meddelat tillståndet. Avgöranden som meddelats i häradsrätter kallas häradsrättsdom. De tillstånd som beslutats i förrättningar enligt 1879 års dikningslag eller äldre vattenlagen benämns som utlåtande i handlingarna. Tillstånd för vattenverksamhet som tillkommit i förrättningar enligt vattenlagen benämns tillståndsbeslut. Tillstånd för vattenverksamheter som prövats i vattendomstol, miljödomstol eller i dagens mark- och miljödomstol benämns vattendom eller dom. Tillstånd för markavvattning som prövas av länsstyrelsen kallas just tillstånd.

Vilka beslutsinstanser har funnits och finns i dag?

Historiskt har tillstånd för vattenverksamhet lämnats i första instans av häradsrätt, vattendomstol, miljödomstol, samt av prövningsmyndigheterna lantbruksnämnden och lantbruksstyrelsen. Andra instans var tidigare lagmansrätt, Svea hovrätt, vattenöverdomstolen eller miljööverdomstolen. Innan 1849 fanns det även en tredje instans för häradsrätten vilken var hovrätten. Ansökan om tillstånd för vattenverksamhet prövas av mark- och miljödomstolen eller Länsstyrelsen. Länsstyrelsen prövar alla ansökningar om tillstånd för markavvattning med några undantag där ansökan prövas av mark- och miljödomstol. Andra instans är i dag mark- och miljööverdomstolen. Sista instans har genom åren varit Högsta domstolen för samtliga instanser, vilken fortfarande är sista instans för mål som härrör från mark- och miljödomstolen. För mål som härrör från Länsstyrelsen är andra instans mark- och miljödomstolen. Sista instans i mål från länsstyrelsen är mark- och miljööverdomstolen.

Vilka myndigheter är arkivmyndigheter i dag och vilka handlingar förvarar de i sina arkiv?

De myndigheter som förvara arkiv med vattendomar är mark- och miljödomstolen, Länsstyrelsen, Lantmäteriet, Skogsstyrelsen och landsarkiv. Länsstyrelsen, Lantmäteriet och Skogsstyrelsen förvarar huvudsakligen handlingar rörande markavvattning varav Skogsstyrelsen förvarar handlingar beträffande markavvattning i skog. Mark- och

miljödomstolar förvarar domar gällande tillstånd för vattenverksamhet som meddelats i vattendomstol, miljödomstol eller i nuvarande mark- och miljödomstol. Nyare tillstånd för markavvattning finns i arkiv hos länsstyrelsen eller i vissa fall hos mark- och miljödomstolen.

Hur är vattendomar sökbara?

Hur tillstånd är sökbara hos de olika arkivhållarna varierar. Det skiftar beroende på digitaliseringsgrad. Hos vissa arkivhållare är handlingarna digitaliserade och tillgängliga på internet, andra myndigheter har enbart det analoga arkivet. En gemensam nämnare vad gäller sökbarhet är att desto mer kunskap om tillståndet och vattenverksamheten som det berör, desto enklare är det följaktligen för arkivhållarna att ta fram de handlingar som eftersöks samt för dem som söker att veta var denne ska leta. Det som framstår vara de största problemen vad gäller sökbarheten är att veta vilken arkivhållare som förvarar just den handling som eftersöks, att detaljer rörande domen inte är kända samt att för vissa handlingar saknas register vilket fordrar en systematisk genomgång av arkiven.

Hur har vattendomar arkiverats och hur är de tillgängliga i dag?

Historiskt har tillstånd för vattenverksamhet lämnats av häradsrätt, vattendomstolar, miljödomstolar, lantbruksnämnder, lantbruksstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen. Dessa arkiv finns i dag hos mark- och miljödomstolen, mark- och miljööverdomstolen, Länsstyrelsen, landsarkiv, Skogsstyrelsen, Lantmäteriet och Riksarkivet. Det är endast mark- och miljödomstolen, mark- och miljööverdomstolen och Länsstyrelsen som meddelar beslut och tillstånd i dag. Landsarkiv, Skogsstyrelsen och Lantmäteriet förvarar endast historiska handlingar. Tillgängligheten varierar beroende på var vattendomen är arkiverad och vilken typ av dom det gäller. Inga vattendomar är per definition otillgängliga, däremot kan det vara väldigt svårt att spåra somliga.

6.1 Vidare studier

Under arbetet med uppsatsen påträffades frågor som kunde utredas ytterligare än vad som rymdes inom ramen för denna uppsats. Områden som uppkommit som emellertid ligger utanför uppsatsens omfång, är följande:

Vattendomar borde synas i fastighetsregistret. För att detta skulle kunna bli verklighet krävs ett samarbete mellan Lantmäteriet och domstolsverket. Hur detta skulle kunna gå till, hur finansieringen skulle lösas och vad det skulle innebära är ett uppslag till vidare studier.

En dammägare behöver rådighet över vattnet för att kunna begära prövning enligt miljöbalken i en vattenfråga. Har dammägaren inte en formell rådighet behöver rådighet införskaffas vilket kan ske genom en lantmäteriförrättning. Emellertid krävs tillstånd enligt miljöbalken om lantmäteriförrättningen ska kunna genomföras. Vilken dammägaren således inte kan erhålla utan rådighet, följaktligen innebär detta ett moment 22. Hur denna brist i systemet skulle kunna avhjälpas är ett intressant och högaktuellt ämne för vidare studier. Detta problem framkom i ett enkätsvar.

Fastighetsbildningslagen 2 kap. 5 § är en paragraf som kan ha betydelse i kraftstationsfall. När de stora skogsbolagen gjorde sina kraftutbyggnader på 1950-talet och framåt så blev ofta en stor skogsfastighet bärare av rättigheter och skyldigheter enligt vattenlagen, en strömfallsfastighet. Om ett utmål avstyckades omkring kraftstationen långt senare utan att nämna de rättigheter som hörde till bör rimligen FBL 2 kap. 5 § medföra att rättigheterna automatiskt följer med. Troligen har detta inte införts i fastighetsregistret. Paragrafen tillkom 1972 genom FBL och har ingen motsvarighet i äldre lagstiftning vilket innebär att det har betydelse om sådan avstyckning skett före eller efter 1972. Paragrafen gäller därutöver rättigheter och nämner inte skyldigheter. Vattendomar som ligger till grund för rättsförhållandet gäller dock troligtvis både rättigheter och skyldigheter. Att rättigheter och skyldigheter inte följs åt är ett vanligt problem vad gäller kraftfrågor. Om en fastighet avstyckas till en kraftstation så får den nya fastigheten rätt att nyttja uppströms belägna dammar genom servitut, dock kan inte skyldigheten att underhålla samma anläggningar regleras genom avstyckningen . Detta kan regleras i avtal, dock gäller detta enbart mellan de parter som skrivit avtalet. Om inget nytt avtal skrivs vid varje ny överlåtelse kan ansvaret stanna vid den som senast åtog sig skyldigheten trots denne gjort sig av med kraftstationen. Vad händer med skyldigheterna? Ligger de kvar på stamfastigheten? Hur ska FBL 2 kap. 5 § tolkas i dessa fall? Hur kan skyldigheten att underhålla anläggningarna fortsatt gälla utan att ett nytt avtal ska skrivas vid varje framtida överlåtelse? Dessa frågor

uppkom i samtal med Sture Björk på Bergvik Skog och berör ett aktuellt ämne för vidare studier.
Ytterligare frågor som uppkommit i samtal med Sture Björk är oklart ägande kring dammar. Många dammar är inte fastighetsbildade och de kan vara både official- och avtalsservitut. Det är ofta dispyter kring om en damm är lös eller fast egendom, byggdes dammen med servitut eller kom servitutet efteråt? Om någon annan än markägaren byggt en damm och tillfört material utifrån så är dammen sannolikt lös egendom till någon, vem är ofta oklart. Även om annan än fastighetsägaren uppfört en damm genom omfördelning av naturmaterial på platsen så kan det vara oklart vem som är ägaren till dammen. Om en damm är belagd med servitut vill ofta ägaren till den tjänande fastigheten genom överförande av fastighetstillbehör, föra över dammsubstansen till den härskande fastigheten på grund av oklart ägande och att ägaren till tjänande fastighet ofta får stå för ansvar och skyldigheter. Denna typ av förrättning kan dock ställas in av Lantmäteriet med motiveringen att det inte går att särskilja var gränsen mellan den naturliga marken och det som var tillfört gick. Kan reglerna kring tredimensionell fastighetsbildning nyttjas i detta fall genom att bestämma ett tredimensionellt utrymme som överförs till härskande fastighet? Även dessa frågor är aktuella på grund av ökad tillsyn från tillsynsmyndigheterna och intressanta för vidare studier.

Stora delar av äldre arkiv är i dagsläget enbart i pappersform och således finns inget e-arkiv. På några myndigheter så har personal sparat pdf-filer av den inskannade handlingarna som efterfrågats på sin egen hårddisk. Rättsläget för om det är tillåtet att ha handlingar utanpå myndigheternas ärendehanteringssystem är en aning oklart eftersom det finns gallringsregler och liknande. Med hänvisning till arkivlagen kan det tolkas som att det är tillåtet för att bevara och inte slita i onödan på originalhandlingen. Hur arkivbildare och arkivhållare ska tolka de lagar som finns om gallring och digital arkivering är en intressant fråga att utreda vidare för studenter i inom arkivvetenskap.

6.2 Studiens bidrag

Denna typ av sammanställning av vattendomar har inte gjorts tidigare på detta sätt, inte heller har arkivering av vattendomar behandlats i vidare bemärkelse varför författaren till uppsatsen anser att uppsatsen har bidragit med ny kunskap inom ämnet.

Referenser

Barriball, K. L., Christian, S. L., White, A. E., & Bergen, A. (1996). The telephone survey method: A discussion paper. *Journal of Advanced Nursing*, 24(1), 115-121. doi:10.1111/13652648.ep8555254.v

Bengtsson, B. (2015). *Speciell fastighetsrätt - Miljöbalken.* Uppsala: Iustus Förlag AB.

Bengtsson, B., Bjällås, U., Rubenson, S. & Strömberg, R. (2015). *Miljöbalken: en kommentar.* Norstedt Juridik AB.

Bergelin, G. & Nilsson, S. (1990). *Vattendom - En praktisk handbok.* Älvsjö: Kommentus Förlag.

Biggam, J. (2015). *Succeeding with your Master´s Dissertation: a step-by-step handbook.* Berkshire: McGraw- Open University Press.

Blomström, J. (2015). *Om rättsverkan av äldre rättigheter och tillstånd för vattenkraft.* Examensarbete, Stockholms Universitet, Juridiska Institutionen. Från http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A825883&dswid=-6157

Codex. (2015). Naturvetenskaplig och teknisk forskning [hemsida]. Hämtad 6 januari, 2016, från Codex, http://codex.vr.se/forskningteknat.shtml

Direktiv 2007:94 *Ny instansordning för vissa miljöbalks- och PBL-ärenden samt ett samordnat dömande vid miljödomstolarna och fastighetsdomstolarna.* Stockholm: Näringsdepartementet.

Domstolsverket. (2016). *Handbok Mark- och miljödomstolen.*
Från Domstolsverket, http://www.dvhandbok.domstol.se/

Doody, O. & Noonan, M. (2013). Preparing and conducting interviews to collect data. *Nurse Researcher*, 20(5), 18-32.

DVFS 2011:2 *Domstolsverkets föreskrifter om miljöboken.*

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan - Konsten att studera samhälle, individ och marknad.* Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Flodin, J. (2011). Vattenkraft och urminnes hävd. I B. Söderlund (Red.), *Vattenkraft och urminnes hävd* (s. 5-34). u.o.

Geijer, U., Lenberg, E. & Lövblad, H. (2013). *Arkivlagen - En kommentar.* Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Göritz, A. S., & Crutzen, R. (2012). Reminders in Web-Based Data Collection: Increasing Response at the Price of Retention? *American Journal of Evaluation*, 33(2), 240-250. doi:10.1177/1098214011421956

Hedenskog, M., & Monsén, J. (2012). *Omprövning av vattendomar: Möjlig indikator för miljömålet Levande sjöar och vattendrag.*(2012:13). Karlstad: Länsstyrelsen i Värmland.

Heeb, A. (Red.). (2014). *Äga och förvalta diken: Och andra vattenanläggningar i jordbrukslandskapet.* Stockholm: Lantbrukarnas Riksförbund. Hämtad 20 juni, 2016, från https://www.jordbruksverket.se/download/18.6af3a73c14c1f5e15e981541/1426492397827/aga-och-forvalta-diken.pdf

Holmberg, L.E. (u.å.). *Historia.* Hämtad 4 maj, 2016, från Skogsstyrelsen, http://www.skogsstyrelsen.se/Myndigheten/Om-oss/Organisation/Historia/

Hultquist, G. (1985). *Mark och vatten i lagen*. Uppsala: Societas Upsaliensis pro Geologia Quaternaria.

Häradsrätt. (u.å.). I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 20 april, 2016, från http://www.ne.se/

Högberg Åkerhielm, H. (2007). *Gamla vattendomar kan omprövas.* Hämtad 16 februari, 2016, från Jordbruksaktuellt, http://www.ja.se/?p=27109&pt=105&m=3433

Inger, G. (2011). *Svensk rättshistoria.* Malmö: Liber AB.

Irestål, K. (2010). *Markavvattningsföretag: lagstiftning och probleminventering.* Examensarbete, Lunds Tekniska Högskola, Institutionen för Teknik och Samhälle. Från https://www.lantmateriet.se/sv/Om-Lantmateriet/Jobb-och-framtid/Studerande/Examensarbete/Avslutade-examensarbeten/#faq:Publicerade-examensarbeten-inom-amnet-fastighetsratt-och-fastighetsbildning

Jick, T. D. (1979). Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action. *Administrative Science Quarterly, 24*(4), 602-611. doi: 10.2307/2392366

Kammarkollegiet, (2012). *Frågor angående institutet urminnes hävd och dess betydelse i ljuset av miljöbalkens bestämmelser.* Hämtad 26 maj, 2016, från Kammarkollegiet, http://www.kammarkollegiet.se/sites/default/files/PM%20Urminnes%20h%C3%A4vd.pdf

Kaplan, M. (2015). *Handläggningstider hos Lantmäteriet.* Hämtad 26 februari, 2016, från Sveriges Riksdag, https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Fragor-och-anmalningar/Svar-pa-skriftliga-fragor/Handlaggningstider-hos-Lantmat_H212619/

Karlsson, K. (2005). *A future legal coordinated cadastre for Sweden*. International Symposium & Exhibition on Geoinformation. Penang, Malaysia, September 27-29 2005. Hämtad 2015-12-19 från https://lup.lub.lu.se/search/publication/1027737

Kylén, J.-A. (2010). *Att få svar: Intervju, enkät, observation.* Stockholm: Bonnier utbildning AB

Land, K. (2014). *Markavvattning snart åter en förrättningsfråga?* Samhällsbyggarna, 4(2014), 34-35.

Lantmäteriet, (2012). Historiska kartor [Broschyr]. Gävle: Lantmäteriet. Från https://www.lantmateriet.se/globalassets/fastigheter/fastighetsinformation/arkivsok/historiska_kartor_2012.pdf

Lantmäteriet, (u.å.). Använd våra arkiv i ditt arbete [hemsida]. Hämtad 29 maj, 2016, från Lantmäteriet, https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/Anvand-vara-arkiv-i-ditt-arbete/

Lehrberg, B. (2014). *Praktisk juridisk metod.* Uppsala: Iusté Aktiebolag.

Lindberg, N. (1950). Något om rättegångsförfarandet vid vattendomstol. *SvJT* s. 652-662.

Lindqvist, I. (2013). Privilegiebrev och urminnes hävd – Vilken ställning har de enligt miljöbalken? *Nordic Environmental Law Journal,* (1), 39-50.

Länsstyrelsen Östergötland, (u.å.). Vattenarkivet [hemsida]. Hämtad 31 maj, 2016, från Länsstyrelsen Östergötland, http://www.lansstyrelsen.se/Ostergotland/Sv/miljo-och-klimat/vatten-och-vattenanvandning/vattenarkivet/Pages/default.aspx?keyword=vattenarkiv

Löwgren, A. (2010). *Markavvattningsföretag vid fastighetsbildning.* Examensarbete, Kungliga Tekniska Högskolan, Institutionen för Arkitektur och Byggande. Från https://www.lantmateriet.se/sv/Om-Lantmateriet/Jobb-och-framtid/Studerande/Examensarbete/Avslutade-examensarbeten/#faq:Publicerade-examensarbeten-inom-amnet-fastighetsratt-och-fastighetsbildning

Mark- och miljööverdomstolen. (2012). Om mark- och miljööverdomstolen [hemsida]. Hämtad 7 april, 2016, från mark- och miljööverdomstolen, http://www.markochmiljooverdomstolen.se/Om-Mark--och-miljooverdomstolen/

Mark- och miljööverdomstolen. (2014). Avgöranden från mark- och miljööverdomstolen [hemsida]. Hämtad 25 maj, 2016, från mark- och miljööverdomstolen, http://www.markochmiljooverdomstolen.se/Avgoranden-fran-Mark--och-miljooverdomstolen/

Naturvårdverket (Havs och Vattenmyndigheten från 1 juli 2011) (2008). Handbok 2008:5. *Vattenverksamheter: Handbok för tillämpningen av 11 kapitlet i miljöbalken.* Hämtad 11 april, 2016, från Naturvårdsverket, https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/978-91-620-0157-5.pdf

Naturvårdsverket (2007). Faktablad 8287. *Omprövning av vattenverksamhet*. Hämtad 8 maj, 2016, från Naturvårdsverket, https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-8287-6.pdf

Nordberg, O. (2014). *Väsentliga regler kring markanvändning: En introduktion till miljöbalken, kulturmiljölagen, väglagen, anläggningslagen, lagen om allmänna vattentjänster och hur de samverkar med plan- och bygglagen.* Stockholm: Jure förlag AB.

Olsen Lundh, C. (2013). Tvenne gånger tvenne ruttna gärdesgårdar - Om urminnes hävd och vattenkraft. *Nordic Environmental Law Journal*, (2), 85-108.

Paasch, J.M. (2005). Legal Cadastral Domain Model: An Object-orientated Approach. *Nordic Journal of Surveying and Real Estate Research*, 2:1 (2005), 117-136.

Proposition 1981/82:130 Med förslag till ny vattenlag m.m.;. Stockholm

Proposition 1997/98:45 Miljöbalk. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

RA-FS 2008:4 *Föreskrifter om verksamhetsbaserad arkivredovisning.*

Reuterswärd, E. (1996). *Så söker man i domböcker*: *en vägledning för släkt- och hembygdsforskare*. Lund: Landsarkivet i Lund

Riksarkivet. (2013). Om oss [hemsida]. Hämtad 29 april, 2016, från Riksarkivet, https://riksarkivet.se/om-oss

Riksarkivet. (u.å.) Nationell ArkivDatabas (NAD) [hemsida]. Hämtad 26 maj, 2016, från Riksarkivet, https://sok.riksarkivet.se/nad

SFS 1879:29 *Lag om dikning och annan avledning av vatten.*

SFS 1902:114 *Kongl. Maj:ts nådiga instruktion för landsarkiven i Upsala, Vadstena och Lund.* Stockholm.

SFS 1918:523 *Vattenlagen.*

SFS 1949:105 *Tryckfrihetsförordningen.* Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1970:994 *Jordabalken.* Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1970:988 *Fastighetsbildningslagen.* Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1973:1149 *Anläggningslagen.* Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1973:1150 *Lag om förvaltning av samfälligheter.* Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1983:291 *Vattenlagen.* Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1990:782 *Arkivlagen.* Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1991:446 *Arkivförordning.* Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1998:808 *Miljöbalk*. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 1998:811 *Lag om införande av miljöbalken.* Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 1998:812 *Lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.* Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 1998:813 *Lagen om införande av lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.* Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 1998:1388 *Förordning om vattenverksamhet m.m.* Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 2005:571 *Lag om ändring i miljöbalken.* Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 2009:1593 *Förordning med instruktion för Riksarkivet*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SOU 2008:31 *Miljödomstolarna - domkretsar - lokalisering - handläggningsregler.* Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Från

http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/statens-offentliga-utredningar/miljodomstolarna---domkretsar---lokalisering--_GWB331

SOU 2013:69 *Ny tid ny prövning - förslag till ändrade vattenrättsliga regler.* Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Från http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2013/10/sou-201369/

SOU 2014:35 *I vått och torrt - förslag till ändrade vattenrättsliga regler*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Från http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2014/06/sou-201435/

Stening, A. (u.å.). Tingsrätt. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 20 april, 2016, från http://www.ne.se/

Strömberg, R. (1984). *Vattenlagen med kommentar.* Stockholm: Liber förlag.

Sunnefors, M. & Vainionpää, T. (2005). *Optimering av ett småskaligt vattenkraftsystem.* Examensarbete, Kungliga Tekniska Högskolan. Från http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:604515/FULLTEXT01.pdf

Svea Hovrätt. (2016). *Beställa kopior av domar och beslut.* Hämtad 7 april, 2016, från Svea Hovrätt, http://www.svea.se/Avgoranden-och-pagaende-mal/Bestalla-kopior-av-domar-och-beslut/

Svensson, H. (2003). *Tillståndsprövningen i Sverige - vem bör sköta den?: Om domstol eller administrativ myndighet bör ansvara för tillståndsprövningen i första instans av vatten- och miljöfarlig verksamhet.* Examensarbete, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet, Juridiska Institutionen. Från https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/2218

Sveriges Domstolar. (2011). *Ny domstol bildas i Nacka tingsrätt.* Hämtad 15 maj, 2016, från Sveriges Domstolar, http://www.domstol.se/Om-Sveriges-Domstolar/Sveriges-Domstolars-pressrum/Nyhetsarkiv/2011/Ny-domstol-bildas-i-Nacka-tingsratt/

Sveriges Domstolar. (2016). *Mark- och miljödomstol.* Hämtad 7 maj, 2016, från Sveriges Domstolar, http://www.domstol.se/Om-Sveriges-Domstolar/Domstolarna/Tingsratt/Mark--och-miljodomstol/

Thorell, M. (2014). *Mötet mellan äldre vattenrätt och rådande miljölagstiftning för vattenkraft.* Examensarbete, Lunds universitet, Juridska Fakulteten. Från https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/4925266

Vattendomstol. (1921). I *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi* (Band 31, s. 844-845). Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag.

Vattendomstol. (1926). I *Nordisk familjebok*: *Konversationslexikon och realencyklopedi* (Band 38, s. 1187). Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag.

von Seth, P., *Några ord om skyldigheten att öppna dammlucka enligt svensk rätt,* Nytt Juridisk Arkiv, avd. II - Tidsskrift för lagskipning m.m. 1903 nr 7, P.A. Norstedts & Söner, Stockholm

Åström, A. (1916). *Om det vattenrättsliga preklusionsförfarandets räckvidd.* Stockholm: P. A. Norstedt & söner.

Åström, A. (1899). *Om svensk vattenrätt.* Stockholm: P. A. Norstedt & söner.

Bilagor

Bilaga 1 - Intervjufrågor och stödpunkter

Frågeunderlag till länsstyrelsen

- Ni har ett vattenarkiv, vad för handlingar finns där?

- När det gäller länsstyrelsernas vattenarkiv är det lite olika från län till län hur långt respektive länsstyrelse har kommit med digitalisering av vattenarkivet. Vissa länsstyrelser har en karttjänst som är tillgänglig för alla via internet, hos andra behöver du beställa papperskopior från arkiven. Hur långt har ni kommit med digitalisering av ert arkiv?

- Jag har läst att länsstyrelserna utvecklar en gemensam digital söktjänst, kan du berätta något om den?

- Markavvattningssamfälligheter bildade enligt miljöbalken efter 1998 och där prövningen skett vid någon mark och miljödomstol, finns arkiverade hos respektive mark- och miljödomstol. Vad jag har förstått har länsstyrelserna ofta en kopia av domarna, men inte alltid själva ansökan med ritningar mm. Hur har ni det?

- Har du åtkomst till några arkiv med vattendomar och dess handlingar utanför Länsstyrelsen? Om ja, i så fall vilka?

- Vissa länsstyrelser har uppgifter om både Lantmäteriets och egna akter, andra har bara information om sina egna. Hur har ni det?

- Har ni någon samverkan med andra arkiv? Om ja, i så fall vilka?

- Hur går jag till väga för att söka vattendomar och dess handlingar hos er i dag? Om jag bara känner till företagets geografiska läge eller ett namn inte något aktnummer, hur gör jag då?

- Det har kommit ett förslag i SOU 2014:35, I vått och torrt - förslag till ändrade vattenrättsliga regler, som innebär att lantmäterimyndigheten i framtiden kan hantera markavvattningsföretag på samma sätt som gemensamhetsanläggningar och att vattendomar därmed kan komma att registreras i fastighetsregistret. Vilka synpunkter har du på detta?

Frågeunderlag till mark och miljödomstol

- Vilka äldre arkiv med vattendomar förvaras för närvarande hos er?

- Är arkiven med vattendomar analoga eller digitala eller en kombination?

- Vilka delar av arkivet är digitaliserat och sökbart på en dator för er internt?

- Vilka arkiv har ni fått från andra instanser?

- Hur går allmänheten till väga för att söka vattendomar och dess handlingar hos er?
- Har ni någon samverkan med andra arkiv som förvarar akter med tillstånd för vattenverksamheter?

- Vilka interna regler och rutiner finns för arkivering hos er?

- Miljöboken, det finns två varianter av den, en för att söka och läsa och en för att redigera och lägga in nya uppgifter. Vem har möjlighet att söka i den?

- Skickar ni vidare handlingar till landsarkiv?

Frågeunderlag till landsarkiv

- Vilka arkiv innehållandes tillstånd för vattenverksamhet har ni fått tillsänt och förvarar hos er?

- Är arkiven med handlingar rörande tillstånd för vattenverksamhet analoga eller har ni digitaliserat material?

- Hur registreras arkiven hos er? Vilka sökvägar finns in i arkiven och kan man söka i arkiven från nätet?

- Hur går man till väga för att söka en dom eller handling hos er?

- Om jag inte har kunskap om socken eller tidpunkt för markavvattningsföretaget eller domen utan bara ett geografiskt läge, går det ändå att hitta handlingarna?

- Hur ligger handlingarna rörande vattendomar eller markavvattning ordnade? Ligger handlingarna sockenvis i kronologisk ordning tillsammans med exempelvis brottsmålsdomar eller i separata arkiv?

Bilaga 2 - Respondenter intervjustudie

Myndighet / aktör	**Representant**	**Befattning**
Mark- och miljödomstolen i Nacka	Henrik Petersson	Arkivarie, Nacka tingsrätt
Mark- och miljödomstolen i Växjö	Carl-Philip Jönsson	Tekniskt råd, mark- och miljödomstolen
Mark- och miljödomstolen i Umeå	Lena Nilsson	Tekniskt råd, mark- och miljödomstolen
Mark- och miljödomstolen i Östersund	Bertil Jonsson	Administratör, staben Östersunds tingsrätt
Länsstyrelsen Gävleborg	Hans Sjöberg	Miljöhandläggare
Länsstyrelsen Uppsala län	Erik Henriksson	Arkivarie
Länsstyrelsen Skåne	Gösta Regnell	Pensionerad våtmarksstrateg
Lantmäteriet	Kristin Land	Samordnare för forskning och internationell samverkan
Landsarkivet i Vadstena	Emma Hagberg	Arkivarie
Landsarkivet i Göteborg	Malin Juvas	Arkivarie
Landsarkivet i Uppsala	Linda Oja	Arkivarie
Landsarkivet i Östersund	Mats Göransson	Förste arkivarie
Landsarkivet i Härnösand	Louise Nyberg	Arkivarie
Riksarkivet	Tommy Eriksson	Förste arkivarie
Skogsstyrelsen Jönköping	Gunilla Strömberg	Arkivarie
Skogsstyrelsen Umeå	Elisabet Andersson	Ekolog
Sweco	Walter Johansson	Konsult inom vattenrättsliga frågor
Pöyry	Peter Svantesson	Konsult, specialist på tillstånd och rättsliga frågor

Bilaga 3 - Enkät med följebrev

Följebrev

Hej!

Jag heter Linn Ljunggren och jag studerar sista terminen på Lantmätarprogrammet ekonomisk juridisk inriktning på Högskolan i Gävle. Som sista moment i min utbildning skriver jag ett examensarbete i samarbete med Bergvik Skog. Examensarbetet, en kandidatuppsats om 15 högskolepoäng, handlar om vattendomar och det faktum att de ofta kan vara komplicerade att söka reda på eftersom att de inte är registrerade i fastighetsregistret utan är spridda i olika arkiv. Tanken är att examensarbetet ska undersöka var vattendomar arkiveras, hur de är sökbara, föreslå på vilka sätt hantering och publicering kan förbättras samt leda till utformningen av en handledning för sökning av vattendomar. En viktig del i uppsatsen är denna enkätundersökning som du i egenskap av förrättningslantmätare blivit utsedd av Lantmäteriets fastighetsjurist Gustav Mark att delta i. Enkäten är frivillig, men jag är mycket tacksam om du tar dig tid att svara på den eftersom att dina kunskaper inom området är av stor vikt för mig. Det material som enkäten genererar kommer att behandlas konfidentiellt och dina svar kommer enbart att nyttjas i examensarbetet. Inga personuppgifter kommer nämnas i arbetet. Resultatet från enkäten ska redovisas i uppsatsen. Vid intresse kommer du som medverkat ha möjlighet att ta del av examensarbetet när detta är avslutat.
Enkäten kan besvaras till och med den 18 maj 2016. Se länk till enkäten nedan.
https://sv.surveymonkey.com/r/X8YBFPR

Vid eventuella frågor rörande enkäten eller examensarbetet är du välkommen att höra av dig till mig, se kontaktuppgifter nedan.
Telefonnummer: 0702120243.
Mejl: hfk08lle@student.hig.se

Tack på förhand för din medverkan.
Linn Ljunggren

Enkätfrågor

1. Vilket lantmäterikontor arbetar du på?
2. I vilka sammanhang har du arbetat med vattendomar?
3. Hur har vattendomar har dokumenterats i ditt län och hur dokumenteras de i dag?
4. Beroende på vilken lagstiftning som gällde när tillstånd för vattenverksamhet meddelats, har tillstånden med akter sparats i olika arkiv. Hur går du till väga om du behöver söka efter vattendomar?
5. I Lantmäteriets arkiv finns handlingar rörande vattenverksamheter som tillkommit före 1927, dessa handlingar finns publicerade under historiska kartor. Vilka handlingar rör det sig om, kan hela akter nås via historiska kartor?
6. Har du i egenskap av förrättningslantmätare åtkomst till några arkiv med vattendomar och dess handlingar utanför Lantmäteriet? Om ja, i så fall vilka?
7. Det har kommit ett förslag i SOU 2014:35, I vått och torrt - förslag till ändrade vattenrättsliga regler, som innebär att lantmäterimyndigheten i framtiden kan hantera markavvattningsföretag på samma sätt som gemensamhetsanläggningar och att vattendomar därmed kan komma att registreras i fastighetsregistret. Vilka synpunkter har du på detta?
8. Om Lantmäteriet i framtiden kommer att hantera markavvattningsföretag och kanske även annan vattenverksamhet kommer ni att behöva utreda vattenrätter, hur skall ni gå till väga för att fånga upp eventuella vattendomar, häradsrätts-, rådhusrättsdomar eller privilegier och hävder?
9. Kan rättigheter tillkomna vid en vattendom behandlas av Lantmäteriet vid förrättningar?

Bilaga 4 - Respondenter i enkät

Respondent	**Lantmäterikontor**
Respondent 1	Lidköping
Respondent 2	Göteborg, statliga Lantmäteriet
Respondent 3	Växjö
Respondent 4	Östersund
Respondent 5	Örebro

Bilaga 5 - Citat i urval från intervju- och enkätsvar

"Ja det är endast landsarkiven som har originaldomstolarnas arkiv, dvs. härads- och rådhusrätterna samt tingsrätterna av vilka vissa alltså också var utsedda till vattendomstol." (Personlig kommunikation, T. Eriksson, 9 maj, 2016).

"Det enda originalarkiv från en vattendomstol som jag kan se att finns inom Riksarkivet idag är Söderbygdens vattendomstol som finns hos landsarkivet i Vadstena." (Personlig kommunikation, T. Eriksson 19 april, 2016).

"Uppgifter rörande markavvattning, sjösänkning, utdikning och vattenavledning kan, förutom i Länsstyrelserna, finnas i en mängd olika arkiv, såsom täckdikningsnämnder, lantbruksingenjörer, skogsvårdsstyrelser, revir, kronofogdar, vägförvaltningar, hushållningssällskap, kyrkoarkiv och privatarkiv." (Personlig kommunikation, M. Juvas, 12 maj, 2016).

"Där skiljer ju sig vattendomar från ganska många andra av dom typer av mål man har på en domstol. För dom här domarna har ju, vad ska man kalla det för, betrodd rättskraft mycket längre än en vanlig brottsmålsdom eller något liknande eftersom de här anläggningarna finns i decennier. Som sagt, ibland håller ett mål på i 50 år men även en enkel bro som är byggd nån gång på 50-talet eller något och så ska man bygga om den så behöver man titta på de gamla domarna och de gamla ansökningshandlingarna och det är ju för att kunna bygga om eller ansöka om ombyggnad och där skiljer de ju sig lite från andra typer av domar så att säga där det kanske finns intresse kanske för en mindre krets människor så att säga." (Personlig kommunikation, H. Petersson, 26 april, 2016).

"Det till ju egentligen en annan arkivbildare än länsstyrelsen för det var en myndighet som heter lantbruksnämnden som svarade för dom här markavvattningarna och den bildades jag tror 1956. Då övertog då lantbruksnämnden bland annat kungliga lantbruksstyrelsens, deras markavvattningsarkiv. Så i lantbruksnämndens arkiv så finns dels deras egna markavvattningsakter men också dem från kungliga lantbruksstyrelsen, klf. När lantbruksnämnden 1991 gick i graven gick ju delar av verksamheten in i länsstyrelsen och vi övertog också arkiven enligt beslut från Riksarkivet 1991 då och det betyder då att vi övertog ju ansvaret för vård och omsorg och utlämnande av allmän handling då." (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

"Gamla dikningsplaner har förvarats i arkiven på respektive Skogsstyrelsekontor, då Skogsvårdsstyrelser, men alldeles nyligen har allt arkivmaterial transporterats till huvudkontoret i Jönköping, däribland allt sådant som kopplar till dikningsplaner." (Personlig kommunikation, E. Andersson, 15 april, 2016).

"Vi har ju inget arkiv särskilt för dikningsplaner utan de ingår i de olika myndigheternas arkiv. Skogsstyrelsen förvarar arkiv, hela och delar, från Skogsstyrelsen med föregångare samt de äldre skogsvårdsstyrelserna (1905-1996 och 1997-2005). (Personlig kommunikation, G. Strömberg, 26 april, 2016).

"De länsvisa skogsvårdsstyrelsernas arkiv levererades till landsarkiven i den mån handlingarna inte behövdes i de regionaliserade skogsvårdsstyrelsernas verksamhet. De regionaliserade skogsvårdsstyrelsernas arkiv finns kvar i Organisationen och har inte levererats. Skogsvårdsstyrelserna i Norr- och Västerbotten har inte levererat något arkivmaterial." (Personlig kommunikation, G. Strömberg, 26 april, 2016).

"Vi förvarar arkiven för Skogsvårdsstyrelserna i Uppsala, Södermanlands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län för tiden 1905-1996. Handlingar om skogsdikning ska ingå i arkiven. Förteckningarna för Uppsala, Södermanlands och Kopparbergs län finns utlagda på NAD och kan studeras där." (Personlig kommunikation, L. Oja, 11 maj, 2016).

"Vad gäller Skogsvårdsstyrelsen i Jämtlands län så finns arkivet också hos oss. Där är det serierna C5A, D6 BA-BD och F3 A-K som rör dikningsärenden. Som du ser finns där mängder av handlingar rörande s.k. dikningsföretag." (Personlig kommunikation, M. Göransson, 10 maj, 2016).

"Kort kan jag säga att som regel publiceras inte domstolen domar, däremot kungör man i diverse tidningar att dom avkunnats. Domarna förvaras hos oss i enlighet med gällande lagstiftning, till exempel arkivlagen och Riksarkivets förordningar och är tillgängliga enligt offentlighetsprincipen" (Personlig kommunikation, H. Petersson, 6 april, 2016).

"Jag kommer inte ihåg exakt men om det var 6000 kartor och de var i väldigt dåligt skick, vi kunde inte ta med dom här akterna till våra nya arkivlokaler och vi kunde inte heller leverera resterande lantbruksnämndens arkiv och behålla vattenarkivet, det fick vi inte för riksarkivet. Enda lösningen för oss var att vi skickade iväg akterna för skanning och ritningarna fick vi lämna upp till riksarkivet för vård och förteckning och de gör lite reparation. Så egentligen fysiskt sett så har inte vi kvar några handlingar skulle man kunna säga utan de är numera på riksarkivet men dom är på lån till länsstyrelsen i Östergötland där vi har dom här skannade. Länsstyrelsen i Östergötland har väldigt bra skanningsutrustning så de skannar dom där då mot betalning." (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

"Men det blir väl en bra kompromiss det här med skanningen och att vi kan tillgängliggöra det här. För att tillgängliggöra för andra och för att ha kvar det för egen del" (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

"Tanken är ju i alla fall att vi ska ha det här i GIS-skikt, dom är ju redan utritade i GIS-skikt men tanken är då att vi ska dels ha dom här frontkartorna och ha dom digitala och akterna ska vi också ha där. Så företag, trafikverket ja det är många olika intressenter i det här då och de ska enkelt kunna söka upp det här då." (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

"Det som vi har digitalt är att vi har gjort en digitalisering där vi har lagt in var de finns så man kan söka ut dem i GIS-skikt i en karta och se att här finns ett markavvattningsföretag. Den enda informationen vi kan få upp då digitalt, det är då en sökväg hur vi kan leta reda på det arkivet. [...] Man kan bara få reda på att det finns ett markavvattningsföretag men inte alls vad det innehåller via GIS-

skiktet utan då måste man ner i det här pappersarkivet och rota." (Personlig kommunikation, H. Sjöberg, 14 april. 2016).

"Men det här är ju ofta för internt för oss men det skulle kunna göras tillgängligt också. [...] Det skulle vara ett väldigt jobb och få in allt digitalt det skulle ju underlätta men sen är det ju väldigt besvärliga handlingar, en del kartor dom är ju oftast stora som det här bordet så då behövs ju en stor skanner och en del handlingar är ju ofta gamla och spröda liksom och lite svårlästa, men det underlättar ju väldigt att ha det så i stället för att vara nere och springa där." (Personlig kommunikation, H. Sjöberg, 14 april, 2016).

"Nej jag tror inte det även om jag är pensionär nu så tror jag att jag hade hört talas om det om det var någon annan som hade funderingar i den riktningen. Men de flesta andra så har det här arbetet på länsstyrelserna drivits från arkivfolkets sida så att säga. Medan vi har drivit det från miljösidan, för att vi ansåg att vi hade intresse av informationen. Dom har drivit det för att de ville ha ordning i papperna som dom inte hade kontroll över för att kunna leverera ritningar på ett enklare sätt och så vidare." (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj, 2016).

"Vi ville ju ha dem levererade som tiff-filer då och det fick vi då gratis mot att vi skickade en lista till dem, sen i gengäld så fick dom hela datamaterialet från oss när vi var färdiga så nu vet de var deras akter ligger i terrängen. Det visste de ju inte innan, de visste bara socken och fastighet så nu har de ju en kartläggning av det hela. [...] Länken går till Lantmäteriet när man öppnar en akt i GISkartan. Dom är arkivhållande myndighet så vi gjorde på det viset och så lovade dom att de inte skulle bygga om sitt system och så gjorde dom det därför funkar inte alla länkarna i alla fall till deras grejer." (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj, 2016).

"Vi tänkte det från början som en öppen tjänst och såg det ur ett användarperspektiv och också för egen del då att vi skulle bli av med mycket frågor. Vi har en faq, där man får lite besked om vanliga frågor om markavvattningsföretag och lite hur man bör tänka. Även om vi måste hålla en rätt försiktig ton där för att inte trampa in på andra myndigheter eller störa våra egna beslut så vi är inte alls för bestämda i våra svar men det har ändå lett till att kunskapen har ju ökat oerhört mycket både bland kommuner och lantbrukare." (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj, 2016).

"De frågor som kommer de är lite er knepiga och tyder på att det har funnits ett länge uppdämt behov utav att dra i de här problemen och det kommer ju och bli mer och mer påtagligt med klimatförändringar." (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj, 2016).

"Innan har det kanske varit någon som har varit ordförande och de andra har kanske inte vetat vad det stått i ursprungshandlingarna, nu kan ju var och en gå in och titta." (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj, 2016).

"Min tanke var då att ett dikningsföretag som räknar om sina andelstal och skickar in dom till mark- och miljödomstolen, skulle sedan automatisk överföras till Lantmäteriet och sen skulle då dikningsföretaget i fortsättningen inte ha några

kostnader för det här utan det skulle ligga på fastighetsaffärererna. Den som inte säljer eller köper någonting skulle då inte behöva betala och sen skulle dikningsföretagen bara kunna vända sig till Lantmäteriet och för en ganska liten kostnad tala om vilka andelstal som är de giltiga vid varje enskilt tillfälle." (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj, 2016).

"De är inte registrerade i fastighetsregistret och det är allmänt rörigt var information, akter etcetera kring sådana finns och förvaras." (Personlig kommunikation, A. Nilsson, 15 januari, 2016).

"Domar inom lukrativ vattenrätt finns ofta på vattendomstolar eller inte alls. Eftersom vattendomstolar är organiserade utifrån avrinningsområde så är det inte alltid lätt att veta var en dom kan finnas. Men det är sällan som jag som lantmätare behövt söka vattendom. Den defensiva vattenrätten handlades och arkiverades förr av Lantbruksnämnderna, sedermera Länsstyrelserna. Där finns arkiv med hyllvis med beslut och utslag som rör vatten, men som snart ingen hittar i (egen erfarenhet). [...] Just detta med domarnas arkivering efter indelning i avrinningsområden är lite besvärligt eftersom detta sällan stämmer med normala administrativa och kamerala gränser." (Enkätsvar lantmäterikontoret i Örebro).

"Det är lite hemligt och svårt att hitta vattendomar och som du har förstått så är det inte bara att gå in och söka och få svar på vilka tillstånd som gäller här och där som finns inskrivet i fastigheter och så vidare. Det är en djungel, det är inte jättelätt och spåra saker." (Personlig kommunikation, P. Svantesson, 21 april, 2016).

"För att ha möjlighet att hitta en häradsrättsdom krävs i princip att man har kännedom om vilket årtal denna meddelats och var, annars är det som att leta efter en nål i en höstack" (Personlig kommunikation, S. Björk, 5 april, 2016).

"Det är ganska besvärligt för i dom här domböckerna det skrev man ju in allt annat också typ bonden Persson somnade i kyrkan exempelvis. Det är roligt att läsa men det tar en väldig tid och det finns inga register i dom här utan du måste ju veta ungefär vilket år så du kan börja leta då det är en salig blandning alltihopa och därför tar det väldig tid." (Personlig kommunikation, W. Johansson, 19 april, 2016).

"Man måste veta vilken härad, så man är i rätt häradsrätt men sen är ju tidpunkten alltså datumet för domen är ju ganska viktig att veta ungefär i alla fall annars så har man ju väldigt mycket material att leta igenom. Och det är ju handskrivet och såhär ofta så det kan vara lite svårsökt liksom" (Personlig kommunikation, E. Hagberg, 11 maj, 2016).

"Domarna ligger inordnade kronologiskt efter förhandlingsdag eller utslagsdatum. [...] Tyvärr finns det inte några register där det framgår vilka vattenrättsärenden som behandlats. Har man därför inte tillgång till något förhandlings- eller utslagsdatum är man hänvisad till systematisk genomgång av

domböckerna, vilket kan bli mycket tidsödande och inte alltid leda till något resultat." (Personlig kommunikation, M. Juvas, 12 maj, 2016).

"Ibland är vattendomarna samlade i slutet av de ordinarie domböckerna." (Personlig kommunikation, L. Oja, 11 maj, 2016).

"Vattendomar i häradsrätterna är ofta svåra att hitta. [...] Ibland finns de i volymer med extra förrättningar. Det finns också exempel på att de hittats i ägodelningsrätters arkiv. Det finns sålunda inte ett givet ställe att söka efter vattendomar utan man får beta av de olika möjligheterna en efter en." (Personlig kommunikation, L. Oja, 11 maj, 2016).

"För att få fram uppgift om i vilken domstols arkiv man ska söka får man utgå ifrån den församling där fastigheten som berörs är belägen och i NAD Nationella Arkivdatabasen, söka församlingen under fliken "Ort"." (Personlig kommunikation, M. Juvas, 12 maj, 2016).

"Domböckerna är i regel inte digitaliserade även om undantag finns. Vilka volymer som är digitaliserade framgår av Nationella Arkivdatabasen (Personlig kommunikation, L. Oja, 11 maj, 2016).

"För att söka i de arkiv som förvaras i Riksarkivets olika avdelningar rekommenderas den nationella arkivdatabasen, NAD,
I NAD är det möjligt att skriva in sökord och få
träffar ner på volymnivå (i vissa fall serienivå eller högre) och det framgår även vilken arkivinstitution som förvarar materialet." (Personlig kommunikation L. Nyberg, 16 maj, 2016).

"Sökvägen till arkiven är NAD. Där finns även en värdefull förvaltningshistorik med mycket information om bestämmelser kring exempelvis sjösänkningsföretag och vilka olika instanser som varit berörda. Den viktigaste sökingången är platsen (församlingen) och tidpunkten (Personlig kommunikation, M. Juvas, 12 maj, 2016).

"Är det en senare dom det vill säga från något av de 9 senaste åren så kan jag ju söka i vårt moderna ärendehanteringssystem, det är inte så jätte bra sökvägar där heller men där kan man ju söka till exempel på fastighetsnamn eller liknande och om de har aktör typ den som har sökt om tillstånd för vattenverksamhet så kan man söka på de i det här ärendehanteringssystemet. Annars söker jag för det mesta i miljöboken." (Personlig kommunikation, H. Petersson, 26 april, 2016).

"Det finns flera olika möjligheter att söka efter domar i miljöboken. De vanligaste sätten att söka på är: Miljödomstols-, avdelnings-, avrinningsområdes namn/nummer m.m. Text som Du tror ingår, till exempel Storforsen eller Stenån. Du kan också söka på målnummer. En resultatlista med anläggningar med dessa sökord redovisas. " (Personlig kommunikation, B. Jonsson, 22 april, 2016)

"Där kan man söka på till exempel län, kommun, verksam-
hetstyp, avrinningsområde och i viss mån fritextsöka på till exempel namn på sjöar, anläggningar." (Personlig kommunikation, H. Petersson, 22 april, 2016).

"Dagbok - då söker man på dag för anhängiggörande – dvs dag då ärendet kom till domstolen. Och om man vet målnummer. Där kan man också utläsa avgörandedag. Dombok – då söker man på dag för avgörande. [...] Geografiskt med hjälp av en integrerad karttjänst. Zooma in i kartan till platsen där till exempel Storforsens kraftverk ligger och klicka på anläggningen. Då redovisas alla
domar beträffande den aktuella anläggningen." (Personlig kommunikation, B. Jonsson, 22 april, 2016).

"Det är ganska vanligt att jurister eller väg- och vattenkonsulter vill veta om det finns något och så skickar de en bild på en karta med ett inritat område, riktigt så kan vi inte söka men vi kan söka avskärmat på läns- och kommunnivå och kan ta ut listor. Alla de här vattendomarna är knutna till anläggningar, jag kan ta ut listor för samtliga anläggningar i en kommun och i den listan finns koordinater angivna enligt Lantmäteriets referenssystem Sweref 99 TM" (Personlig kommunikation, H. Petersson, 26 april, 2016).

"Om jag ska ha tag på en miljövattendom så då ringer man upp den domstol som har avgjort det här en gång i tiden och hör om det finns någon dom på det här och oftast så brukar jag göra så att jag tar fram en karta och så visar jag var det här kraftverket ligger och så mejlar jag över till domstolen och hör om de kan hitta igen om det finns någon dom här på det här kraftverket eller dammen eller vad det är frågan om och sen så får man svar då." (Personlig kommunikation, W. Johansson, 19 april, 2016).

"Vi gör, rent generellt, inga forskningsuppgifter, man bör veta vad man vill ha, ibland kan det bli så att, eftersom materialet är så omfattande, att man kan få komma och läsa/leta själv. Vi tar fram alla handlingar i ärendet och den som vill, kan få komma och leta i det framtagna materialet." (Personlig kommunikation, B. Jonsson, 22 april, 2016).

"Mark- och miljödomstolarna har ju bra ordning på sina grejer. De har full koll på vad de har och dom skickar ju handlingar och jag har faktiskt varit och besökt dem också när de har haft mycket att göra och de har inte alltid möjlighet att skicka saker i den takt som man kanske själv vill ha dem" (Personlig kommunikation, P. Svantesson, 21 april, 2016).

"Det är inte så att man bara kan kliva in i arkiven och hämta det man vill ha utan man får ju ha en spec på vad det är man söker efter och så tar de fram handlingarna och gör kopior och lämnar åt en. För det är ju ofta gamla handlingar också och vissa är ju av antikvariskt intresse, så gamla, jag vet inte var gränsen går för att de ska bli det men när de är sådär 100 år gamla då finns det väldigt fina gamla ritningar och man får vara försiktig" (Personlig kommunikation, Peter Svantesson, 21 april, 2016).

"Man får ha handskar på sig när man tittar. På Nacka tingsrätt fick jag göra så då var jag inne och fick titta själv på lite handlingar och då fick jag ha handskar på mig för att inte förstöra något." (Personlig kommunikation, P. Svantesson, 21 april, 2016).

"När det gäller det här markavvattningsarkivet däremot det är ju inte lättskickat. Utan då när det också varit oklart vad dom vill ha så kan vi ju inte ställa oss och försöka kopiera allt det där materialet utan då ber vi nog att det får komma hit och så plockar vi fram det och så får de titta vad det var som verkligen var intressant och så kanske dom tar någon anteckning eller så försöker vi då kopiera det som dom verkligen ville ha verkligen." (Personlig kommunikation, H. Sjöberg, 14 april, 2016).

> *"Arkivförteckning ger information i vilken volym som eftersök handling går att återfinna."* (Personlig kommunikation, B. Jonsson, 22 april, 2016).

"Arkivförteckningen kan man få tillgång i på plats på domstolen, men används sällan vid eftersökning av specifika domar. Miljöboken är ett smidigare alternativ." (Personlig kommunikation, H. Petersson, 6 april, 2016).

"Antingen är det ju gisskiktet där då om man inte vet det, de flesta vet ju ändå namnet på företaget och då har ju vi register här för att söka det i då. så det räcker kanske med geografiskt läge också, att man beskriver ungefär var det ligger någonstans och vi kollar i gisskiktet. Om dom mejlar någon halvdiffus fråga, oftast kan man leta fram det. Det är vi ganska duktiga på här. Så om man vet var man ska vända sig så är det aldrig något problem att hitta det." (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

"Det är väldigt ologiskt alltihopa som man jobbade på 60-70-80-talet. Det är det som var problemet också att den gamla arkivpersonalen från lantbruksnämnden, man tänkte aldrig, men levde i nuet. Det var inget konstigt när man arbetade men 20, 30 år senare är det ganska obegripligt. Ja nu har ju jag lärt mig det här i alla fall, den hårda vägen så att säga! Men det är ju frågan i framtiden hur det här kommer bli. Det har ju skrivits bra arkivbeskrivning så det går ju och veta hur det ligger till, men det är ganska svårt faktiskt. Jag trodde att det skulle vara mycket enklare faktiskt, jag har jobbat som arkivarie i 6 år nu och har aldrig sett något sånt här krångligt förut. Då är det lite svårt att begära från allmänheten också att de ska förstå alla arkivförteckningar. Vi gör ju inte så här i dag när vi jobbar med arkiv med moderna handlingar. Så det där är ett litet problem där men det var ju så man gjorde på den tiden så det går ju inte att göra något." (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

"Vi har kopior i vårt arkiv på handlingar från överklagade domar från miljö- eller vattendomstol, men det är ju ingen garanti och när vi levererar handlingar så säger vi ju aldrig att såhär är det utan vi säger bara att vi har dom här papprena och såhär blev det den gången för sedan om det skett något ytterligare det vet vi inte." (Personlig kommunikation, G. Regnell, 17 maj 2016).

"Landsarkiven vi hör ju alla till Riksarkivet och då är det ju enklast att använda det webbformulär som finns på Riksarkivets hemsida, och det finns inget särskilt för vattendomar eller så men man kan använda ett som heter övrigt då och fylla i. För då behöver man heller inte bry sig om, man måste inte veta exakt vilket landsarkiv det är som har handlingarna utan då ser vi till att det kommer till rätt ställe helt enkelt, det är det smidigaste." (Personlig kommunikation, E. Hagberg, 11 maj, 2016).

"Man kan ringa och säga att man har frågor det är ett sätt och då kanske det ibland hamnar hos någon arkivarie eller diariet och om inte dom hittar så hör ju dom av sig till oss. Eller så ringer man någon som jobbar med vatten från början liksom. Sen kan du också bara skicka in en fråga tror jag också finns någon sådan funktion på vår webbplats. Och om det är något som vi vet att det där har vi ju i någon pärm. Då går ju vi bara bort och så skannar vi in den och skickar med mejl, det är ju det enklaste så kan dom få det på en gång." (Personlig kommunikation, H. Sjöberg, 14 april, 2016).

"Vi skannar in on demand så att säga och dom skickar ju det digitalt därifrån då och dom sprättar ju upp akter, många är ju inbundna i flera centimeter tjocka böcker då sprättar dom det här för att enklare kunna skanna. [...] Dom skannar ju serier där nere i Östergötland så om det kommer in förfrågningar då får ju beställaren betala enligt avgiftsförordningen om det inte är en myndighet ." (Personlig kommunikation, E. Henriksson, 12 maj, 2016).

Bilaga 6 - Sammanställning över respektive mark- och miljödomstols arkiv.

Tabell 1. Sammanställning över respektive mark- och miljödomstols arkiv. (Personlig kommunikation samt skriftlig tillhandahållen information, från H. Petersson; C.P. Jönsson; L. Nilsson; B. Jonsson & R. Fribäck).

Nacka tingsrätt	**Umeå tingsrätt**	**Vänersborg tingsrätt**	**Växjö tingsrätt**	**Östersund tingsrätt**
Vattendomstolar				
Österbygden 1919-1971 Mellanbygden 1919-1932 (de anläggningar som flyttas över till Österbygden) Söderbygden 1919-1959 (de anläggningar som flyttats över till Österbygden)	Norrbygden 1919-1959 Nedre Norrbygden 1959-1971 Övre Norrbygden 1959-1971	Västerbygd-en 1919-1971	(Söderbygden levererat till landsarkivet i Vadstena)	Mellanbygden 1918-1970
Vattendomstolar vid tingsrätten				
Södertörns tingsrätt 1972-1976 Stockholms tingsrätt 1976-1998	Umebygdens tingsrätt 1972-1981 Luleå tingsrätt 1971-1998 (övertagna akter) Umeå tingsrätt 1982-1998	Vänersborgs tingsrätt 1972-1998	Växjö tingsrätt 1971-1998	Jämtbygden 1972-1981 Östersunds tingsrätt 1982-1998
Miljödomstolar				
Stockholms tingsrätt 1999-2007 Nacka tingsrätt 2007-2011	Umeå tingsrätt 1999-2011	Vänersborgs tingsrätt 1999-2011	Växjö tingsrätt 1999-2011	Östersunds tingsrätt 1999-2004, 2004-2011
Mark- och miljödomstolar				
Nacka tingsrätt 2011- och framåt.	Umeå tingsrätt 2011 och framåt.	Vänersborgs Tingsrätt 2011 och framåt.	Växjö tingsrätt 2011 och framåt	Östersunds tingsrätt 2011 och framåt.
Övrigt				
Vattenöverdomtol-en och Högsta domstolens akter i överklagande mål från 1919-1983.	Vattenöverdomstol-en och Högsta domstolens akter i mål övertagna från Norrbygdens vattendomstol och Vattendomstolen 1919-1965			